JĘZYK (*2232*) *sb m*

sg N język (*428*). ◊ *G* języka (*440*), języku (*42*); -u *MetrKor*, *RejKupSekl* (*2*); -a : -u *FalZioł* (*28* : *28*), *KrowObr* (*1* : *1*), *Mącz* (*24* : *10*). ◊ *D* językowi (*21*), języku (*2*); -u *BielKron* 337v; -owi:-u *RejPos* (*1* : *1*; 249v). ◊ *A* język (*320*). ◊ *I* języki(e)m (*410*). ◊ *L* języku (*159*). ◊ *V* języku (*2*). ◊ *pl N* języki (*56*), językowie [*nie w podstawowym znaczeniu wyrazu*] (*2*); -owie *OpecŻyw*; -i : -owie *RejAp* (*1* : *1*). ◊ *G* języków (*137*); -ów (*13*), -ow (*1*), -(o)w (*123*); -ów: -ow *SienLek* (*2* : *1*). ◊ *D* język(o)m (*10*). ◊ *A* języki (*91*). ◊ *I* języki (*60*), językami (*24*), językoma (*1*) *TarDuch* C5v; -i (*2*), *OpecŻyw* (*3*), *PatKaz III*, *FalZioł* (*5*), *WróbŻołt*, *RejPs* (*2*), *RejJóz*, *KromRozm I* (*2*), *MurzHist* (*2*), *LubPs* (*3*), *GroicPorz*, *KrowObr*, *BibRadz*, *BielKron* (*2*), *RejAp* (*2*), *GórnDworz*, *RejPos* (*9*), *RejZwierc*, *RejPosWstaw*, *CzechRozm* (*5*), *SkarJedn*, *KochPs*, *SkarŻyw*, *ArtKanc*, *PaxLiz*; -ami *Calep*, *SiebRozmyśl*, *SkarKaz*, *SkarKazSej*; -i : -ami *Leop* (*2* : *2*), *BudNT* (*1* : *3*), *LatHar* (*1* : *3*), *WujNT* (*5* : *12*). ◊ *L* językach (*19*), językoch (*7*); -ach *WróbŻołt*, *OrzRozm*, *GórnDworz* (*2*), *WujJud*, *WujJudConf*, *BiałKaz* (*2*), *StryjWjaz*, *SkarJedn* (*2*), *CzechEp*, *ReszPrz*, *LatHar*, *WujNT* (*3*), *SkarKaz*, *SkarKazSej*; -och *TarDuch*, *KromRozm I*, *KromRozm III* (*2*), *RejPos*, *RejZwierc*, *BudBib*; ~ -ach (*13*), -åch (*5*), -(a)ch (*1*); -åch *GórnDworz* (*2*), *WujJud*, *StryjWjaz*; -ach :-åch *SkarJedn* (*1* : *1*). ◊ *V* języki (*1*).

Sł stp, *Cn notuje*, *Linde XVI – XVIII w.*

1. *anat*. *Silnie umięśniony organ u podstawy jamy ustnej*, *pomaga w spożywaniu pokarmów*, *u ludzi główny narząd mowy*; *lingua Murm*, *Mymer*[1], *Calep*, *Cn* (*836*) : A przyſzedſzy [*Ezop*] do rzeźnikow/ Nákupił świnich języków. Ná obiad wſzyſtki przypráwił/ Iedny vpiekł/ drugie zwárzył *BierEz* C4v, D [*5 r.*], Dv [*5 r.*], F4v, I4 [*2 r.*]; bo iuż był wſſędy vcirpiál/ wyiąwſſy ięzyk/ vſta ij nozdrzé. *OpecŻyw* 150, 150; *Murm* 54, 101; *Mymer*[1] 22v; IEſt ptak biały y cżarny przyrodzenia ciepłego, ięzyk ma ſzyroki/ kthorim theż y człowiecże ſłowa wytwarza *FalZioł* IV 26a; Bywaią rany w dziąſlach/ w ięzyku: gdy ſie tą ſłona/ oſtra wilkoſć puſci na ty mieſtcza. *FalZioł* V 8v, I 18a, 25d, 63c, 140d, II 9b (*35*); Pięć zewnętrznyeh [*zmysłów*], widzenie w oczu, ſłuch w vſzu, wonianie w noſie, ſmakowanie w ięziku, dotikanie po wſzitkim ćiele. *GlabGad* A5v; CZemu ięzik ma w ſobie pori, to ieſt dziurkowati ieſt wſzytek á rzadki, więcey niżli inſze mięſo. *GlabGad* C4v, C4v [*4* r.], C5 [*3 r.*], C5v [*4 r.*], C6, C6v (*27*); *MiechGlab* 48; *KłosAlg* A3v; *MurzNT Luc* 16/24; Śmierć y żywot zależą/ ná twoim ięzyku/ Vmieyże go powſcięgáć/ zdrowie twe ná łyku. *BielKom* C, C7v; *GliczKsiąż* K7; *LubPs* F2, dd6, ee; tákową muchę wypił/ która mu do ięzyká przyłnęłá/ y od żadnego lekárzá niemogłá być oderwána y odięta. *KrowObr* 39; *Leop Iob* 29/10, *Is* 41/17, *Iac* 3/5, 6; Kazał ią okrutnik pyec/ nic nie powiedzyáłá/ Ięzyk ſobye vgryzłá/ táką ſtałość miáłá. *RejZwierz* 15v, 5v; *BibRadz* 281 *marg*, *Prov* 15/4, *Is* 41/17, *Eccli* 51/29, *Mar* 7/33 (*13*); á gdy go Lew chciał pożrzeć/ wetknął mu rękę w gębę/ dzyerżał zá ięzyk ták długo áż Lwá vmorzył. *BielKron* 125v; popalono wiele ludzi/ [.,.] á drugim ięzyki z przerzázowano *BielKron* 212v, 28, 50, 90, 270; Ad linguam stomachus annectitur. Żołądek do yęzyká yeſt przipoyón̄. *Mącz* 244b, 202b, 298c, 41 7a; *OrzQuin* Aa4v; *SarnUzn* D; Kiedy ná ięzyku kroſty będą/ iáko Wiczáne źiárná/ w ćięſzkiey niemocy/ názáiutrz ráno vmrze. *SienLek* 23; á ieſliby [*chory*] zęby zćiął/ otworzyć mu ie nożem/ ięzyk mu vmyć wodą *SienLek* 55v; tąż máśćią koniowi ránę ná ięzyku pomázuy áż ſye zgoi *SienLek* 169, 16, 35v, 61v, 81, 146v (*12*); *RejAp* 195v; *GórnDworz* H6v, Y4 [*2 r.*]; *HistRzym* 102; *RejPos* 5, 161v, 164v [*3 r.*], 203v 206 [*3 r.*] (*15*);

GrzegŚm 31, 58 [*2 r.*]; *KuczbKat* 335; *BudBib Ex* 11/7, *Ier* 4/4, *Ez* 3/26, 2.*Mach* 7/10; *BudNT Iac* 3/5; 6; *Oczko* 4v, 23v [*2 r.*]; Ná cnot ludzi tych w ſławienie/ nie doſyć by mieć cżterdzieśći ięzykow *SkarŻyw* 206, 4, 117, 195, 211; *CzechEp* 63; *BielSjem* 11; *PudłFr* 72; *Calep* 605b, 624b; *Phil* G2v, G3; *GrabowSet* F3; Ięzyk poſtánowiony ieſt miedzy członkámi náſzymi/ ktory plugáwi wſzytko ćiáło *WujNT Iac* 3/6, *Mar* 7/33, *Luc* 16/24, *s.* 264, *Iac* 3/5, *k.* Zzzzz; *JanNKar* C3; *SiebRozmyśl* H4, K; *KmitaSpit* c5v; *SkarKaz* 278a; Gdyby w ćiele oko chćiáło ſtać gdźie ręká/ y ięzyk gdźie nogá/ y ręká gdźie żołądek: byłby wielki nierząd/ y ſproſna ſzpetnotá. *SkarKazSej* 677a, 676a; *SzarzRyt* B4.

W charakterystycznych połączeniach: *język* (*na*)*mazać* (*pomazować*) (*3*), *ochłodzić* (*4*), *osiekać*, *pocierać*, *przerzazować*; *na język przykładać*; *sparzyć się w język*; *chwytać językiem*; *bolączki*, *smakowanie w języku*; *klaskanie języ*; *twardość języka*; *język opuchły*, *owrzodzony*, *ranny*, *wolny* (*4*), *zdrowy*: *język dziecięcy*, *koński*, *psi* (*3*), *świni*, *wołowy* (*2*).

Przysłowie: Y dla tego dwie vſzy/ ieden ięzyk dano / Iżeby mniey mowiono/ á więcey ſłuchano. *RejZwierz* 133v.

Frazy:»język cierpnie« (*1*): Gustus amári cum astrictione, Przykre koſztowánie obrzask czyniące/ od których zwłaſzczá yezyk cierpnie. *Mącz* 421c.

bibl. »(niech) język przyschnie (*a.* uschnie), przylgnie« [*szyk 5* : *4*] (*8* : *1*): Wyſchnęła iako koſc ſiła moia/ y ięzyk moy przyſchnął do paſzczżeki moiej [*et lingua mea adhaesit faucibus meis Vulg Ps* 21/16] *TarDuch* A3; Adhereat lingua mea faucibus meis: ſi non meminero tui, Niechći przylnie ięzyk ku wargam moim ieſtlibym na cię niewſpomionął. *WróbŻołt* 136/6; *RejPs* 32, 204; *BudBib Ps* 136/6; Boday vſechł y vpadł zły ięzyk wſzeteczny/ Cnoty ſkaźcá *KochPs* 43, 201; *SkarKaz* 578b; *SkarKaz* 665b.

Zwroty: *lek.* »dzierżeć (*a.* potrzymać, *a.* mieć) pod językiem« [*szyk zmienny*] (*5*): á nadziałay ſtego gałeczżek/ á biorącz po iednej w vſta dzierżeć pod ięzykiem iżeby ſie rozpływały *FalZioł* III 42b, I 60d, III 30d; Kthemu ieſzcze gdy ktho omienieie/ dobrze mieć Mirrę pod ięzykiem *SienLek* 82v, 124v.

»kąsać (*a.* palić) w język; kąsający (*a.* palący) w język« [*szyk zmienny*] (*4*; *2*): Auicenna powiada iſzby było lepſze Piretrum [*ziele*] kthore ma w ſobie niemałą oſtroſć á kthore w ięzik kąſa *FalZioł* I 96d, I 35b, 88c, 155c; Fervens gustu radix Pali w yęzyk. *Mącz* 121a, 345d.

lek. »kłaść (*a.* dawać) pod język« [*szyk zmienny*] (*4*): Też then lektwarz ieſt barzo dobri, Kthorego biorącz na noż: kładz pod ięzyk á trzymay aż ſie rozpłynie *FalZioł* V 95, IV 8a, 50d; s tego ćiáſtá gáłeczek nátocz ilo wielogroch/ ktore [...] pod ięzyk daway/ áby ono wymakánie polekku wśię połykał *SienLek* 82v.

bibł. »gryźć, żwać, kąsać język« [*szyk zmienny*] (*3* : *2* : *1*): y zſtáło ſię kroleſtwo iey ćiemné/ y żwali ięzyk [*commanducaverunt linguas suas*] ſwoy od boleśći. *BibRadz Apoc* 16/10 [*przekład tego samego tekstu RejAp* 134, *WujNT*]; *RejAp* 134, 136 [*2 r.*], Dd2; *WujNT Apoc* 16/10.

»język urznąć, urzynać« = *linguam resecare Mącz*; *amputari linguam PolAnt* [*szyk zmienny*] (*6* : *2*): Ktory nieprzyaćielom táiemnice wydawał/ ięzyk mu vrzniono. *BielKron* 9v, 49, 166, 354v; *Mącz* 377c; Y wnet onemu pirwſzemu ktory ták mowił/ roſkazáł ięzyk vrznąć *BudBib* 2.*Mach* 7/4; *CzechEp* [408]; *KochSob* 66.

»język wyrwać (*a*. wyciągać [*komuś*], *a*. wywłoczyć)« = *elinguare Mącz*, *Calep*; *execare linguam Calag* [*szyk zmienny*] (*4*): *Mącz* 194c; Die Zunge auſzreiffen. Ięzyk wyrwáć. Execare linguam. *Calag* 133; tedy mu oni kátowie przez ſzyię ięzik wywłocżąc/ ſrogim go męczeńſtwem vmorzyli. *SkarŻyw* 305; *Calep* 356a.

»wywiesić (*a*. wywieszać) język [*na kogo*]; język wyszczyni(a)ć; wyszczynianie języka« = *exerere* a. *exertare linguam Mącz*; *eicere linguam Vulg*; *prolongare linguam PolAnt* [*szyk zmienny*] (*6*; *3*; *1*): Papieznicy wywieſili ięzyki ſwoie ná Kryſtuſa. *KrowObr* 155v *marg*, 155v, 203, Tt4; *Leop Is* 57/4; *Mącz* 124a, 388a, 388b; ktoby chciał ták contrefetowáć ludzie iáko Guzman z rozdzierániem gęby/ z wyſzczyniániem ięzyká/ nie vſzedby też zá inego/ iedno zá Guzmaná *GórnDworz* O8; Ná kogo rozdzieráliśćie gębę (y) wywieſzáliśćie ięzyk? *BudBib Is* 57/4 [*przekład tego samego tekstu Leop*].

Wyrażenia: *lek*. »ocieczenie języka« (*1*): Spuchliná álbo ocieczenie yęzyká. *Mącz* 345d.

lek. »ostry język; ostrość języka« = *wyschnięty*, *suchy język* (*2*): A ieſliby boleść byłá z zbytku/ iáſney żołći/ to ieſt z Kolery: tákie ſą známioná/ [...] częſte prágnienie/ oſtry ięzyk/ gorzkość w vśćiech *SienLek* 40, 169v.

lek. »paraliż języka« (*3*): Tenże też ſirop ieſt dobry na paraliż ięzyka/ płocżącz nim ſobie vſta á wypluwaiącz *FalZioł* I 15a, ‡4c, IV 8a.

peryfr. *bibł*. »trzeci język« = *na oznaczenie tego*, *który miesza się między dwóch*, *aby ich poróżnić* (*3*): Ięzyk trzeći [*Lingua tertia mułtos commovit*] wiele ich zruſſył y rozegnał iez narodu do narodu *Leop Eccli* 28/16, *Eccli* 28 *arg*, 19.

Zestawienie: *lek*. »żabka pod językiem« = *torbiel podjęzykowa* (*1*): Batrachus – Zabka pod iezikięm, choroba. *Calep* 126a.

W przen (*11*) : A kſiądz przedſię począł iakieś geſty ſtroić i duſznó nieprzijaciele [*diabły*] wołaiąc poprziſięgać/ abo iako mowią zaklinać/ aby nieborakowi na ięzyk wyleźli i mowili *MurzHist* P3v; tá prawdá/ tylko pływa ná ięzyku twoim/ ktorey prawdzie/ [.,,] y ty ſam niewierzyſz *KrowObr* 52v; Abowiem mądrość otworzyłá vſtá niemych/ á ięzyki niemowiątek ſpráwiłá wymowne. *BibRadz Sap* 10/21; *RejPos* 205.

Fraza:»bog na ięzyku siedzi« = *Bóg przez kogoś przemawia* (*1*): a moua byla laſky takyey pelna/ yſz kozdy rzecz muſſyl/ yſz tu bog na yązyku ſyedzy *PatKaz III* 149v.

Wyrażenie: »pod ięzykiem« = *w ukrydu*, *w intencji* (*6*): Vſtáć yego pełne ſą przeklęctwá gorzkośći/ A pod ięzykyem yego zdrádá fáłſz prożnośći. *LubPs* C2v; Będzyeć doſyć pochlebſtwá doſyć y poſtáwy/ Lecż być weźrzał pod ięzyk nálaſłbyś iad práwy. *RejWiz* 59; *Leop Ps* 65/17; *BibRadz Iob* 20/12; Acż były ſłodkie ſłowká/ ále gorzki piołyn był pod ięzykiem ich *RejPos* 251; *BudBib Gant* 4/11.

a. *Język traktowany jako organ kierujący procesem mowy*; *mówienie*, *mowa*, *zdolność mówienia* (*571*) : *BierRaj* I7v, 22; Wſzelka ſpráwá kożdey rzeczy/ Przez ięzyk ſie záwſze tocży. *BierEz* Dv; Y cokolwiek ludziom ſzkodzi/ Wſzyſtko z ięzyká pochodzi *BierEz* D2, Dv [*4 r*.], D2 [*2 r*.], K3v [*2 r*.], Ov; *OpecŻyw* 2v, 160v; Słowo ieſt zdraycza rozumu/ á ięzik płodzi ſłowa człowiecże *BielŻyw* 137, 11, 62; *GlabGad* Mv, O3 [*3 r*.]; *WróbŻołt* 13, 34, 58, 67, 70; *RejPs* 17, 46, 95v, 104, 209v (*8*); Głupi iężyk gdy ſercze milczy *RejJóz* D6 *marg*; *HistAl* I 8; *KromRozm I* D4, [L3]; Vciekę precż przed twoim ięzykiem/

Niechay modlitw prożnać twa robotá/ Niechcę s tobą dáley ciągnąć kotá. *BielKom* F6; Ięzyki w chytrym gnyewye ták záwżdy ćwiczyli. *LubPs* I3v, B4v [*2 r.*], H2v, M2v, O6v, Q3v (*18*); *KrowObr* 2v, 45; A ieſliże záchowaſz ięzyk ſwoy w ſkromnośći/ Pięknie też będą ſpiewáć o twoiey zacnośći. *RejWiz* 188, 49, 77; zwádá nágła wylewa krew: á ięzyk poświadczáiący przywodzi ſmierć [*et lingua testificans adducit mortem*]. *Leop Eccli* 28/13, *Ps* 38/2, 51/4, *Eccli* 5/15, 16, 28 *arg* (*9*); *BibRadz Eccli* 22/31, 51/3; ktorego [*Demostenesa*] ięzyká iednego więcey ſye Krol on bał/ á niżli wſzytkich Attykow. *OrzRozm* Q3, D3, Nv, Q2v [*5 r.*], Q3, Q4; *Mącz* 152a, 486b; *OrzQuin* Gv, Y3; kto ma ięzyk niech ſie s pilnoſcią wywieduie/ wſzák to ſą nie táyne rzeczy *RejAp* 108; drzwi niemáiącz ięzykow mawiáły/ y ſłuchywáły niemáiącz vſzu/ á záthym wynarzáło ſie/ y to/ y owo na ludzie *GórnDworz* O5, Bb5, F7; Iuż ięzyk nie odſtąpi od prawdy á od ſprawiedliwośći/ á będzie ſie vczył áby wyſławiał ſwięthe Boſtwo iego *RejPos* 85; Iáko y Sálomon w Przypowieſciach ſwoich ięzyk tákowy zowie naczyniem plugáwym á ſmrodliwym złotem ábo ſrebrem pięknie opráwionym. *RejPos* 251, 203, 207, 212v [*2 r.*], 237, 251 (*14*); *BiałKat* d2, 48v; Złothá probuią ná cżarnym kámyku/ A łżá theż pewnie doznaſz po ięzyku. *RejZwierc* 216, 142v, 215v, 220v; *RejPosWstaw* [110[3]]v; *BudBib* B2v, 3.*Reg* 8/32, *ob* 6/30, 15/5, *Ps* 27/1 (*7*); *CzechRozm* 137v; Lżeyſza niżli s kopią ięzykiem odpráwá *PaprPan* Tv, B3; *ModrzBaz* 10v, 82, 89, 98v; *SkarJedn* 362; *Oczko* A4; Ięzyk móy tákże będźie ſzérzył/ pánie/ Twą ſpráwiedliwość *KochPs* 51, 20, 54, 66, 91; Ale gdy Pan Bog ſam obiecał znim być/ y iego ięzyk ſpráwowáć/ iáko ten ktory ſtworzył niemego y głuchego [...] wziął ná ſię on vrząd *SkarŻyw* 479, A2, A3, A3v, 117, 136 (*10*); *ArtKanc* Q3v, 10, 11 v; *PaprUb* F4v; kto miáry nie záchowywa w piciu/ iuż nie może mieć w ſwey władzy ięzyká *Phil* L4; á ięzyk ſwey mowy Choćia ſię záprzy/ chce być bez przygány. *GrabowSet* Yv, F3v, [F4], I, P2, R4v (*9*); *OrzJan* 32; *WujNT* 186, 1.*Cor* 14/26, *s.* 791; *JanNKar* C3; áby mi to wſzyſtko raczył miłośćiwie odpuśćić/ iákom go kolwiek obráżáłá ięzykiem moim *SiebRozmyśl* K; *SkarKaz* 80a, 279a; żeby przed Hetmánem/ Rotmiſtrzem/ [...] práktykáńći y pochlebcy/ ták Seymowi iáko y inſzy/ Więc párázytowie/ y ięzykiem tylko *ad placitum* ſłużący ludzie/ promowowáni y vbogacáni nie byli. *VotSzl* C2; *KlonWor ded* **2v, **3, *s.* 1.

W połączeniach z inwektywami (*w pismach polemicznych religijnych*) [*w tym*: *język bluźnierski*, *fałeczny* (*a. fałszywy*) (*7*), *głupi*, *heretycki*, *jadowity* (*3*), *nędzny*, *nieczysty*, *niesprawiedliwy*, *nowy*, *omylny*, *pogański* (*2*), *prożny*, *przeklęty*, *przewrotny*, *szatański*, *złośćiwy*] (*21*): *LibLeg* 46v; *LubPs* I3v, P2, cc2, ee4v; *KrowObr* 198; *Leop Eccli* 20/20; Iż on Proroki święte Biſkupy/ ſwoim głupim iádowitym ięzykiem zábija/ y przeſláduie iuż vmárłe *OrzList* e2v; *BibRadz Eccli* 51/7 [*2 r.*]; *OrzQuin* L4v; [*Ewanjelija*] Przećiwko pochlebſtwu á omylnemu ięzyku/ á przećiwko złym przełożonym ſwiátá tego. *RejPos* 249v, 251 [*3 r.*], 254; *SkarŻyw* A4 [*2 r.*], 368; *SkarKazSej* 695a [*2 r.*].

W połączeniach szeregowych (*9*): *OpecŻyw* 2; *RejWiz* 5v; y tego ręką/ ięzykiem/ y piorem dowiodę: iż Sbiſzká Kárdynałá krzeſt/ krzeſćiáńſki był *OrzList* e3; *GórnDworz* L18v; *RejPos* 85, 204 *marg*, 205; troiáko Páná Bogá obrażamy/ ſercem/ ięzykiem/ y vczynkiem *WujJud* 93; Day Pánie Boże wſzytkim ſerce dobre/ głos Anielſki/ vſtá ſzczyre/ ięzyk zbáwienny *KlonWor ded* **2v.

W porównaniach (*8*): Y náciągnęli ięzyk ſwoj/ rownie iáko łuk omylnośći y nieprawdy *Leop Ier* 9/3 [*przekład tego samego tekstu SkarKazSej* 706a], *Iac* 3/6; *BibRadz Is* 30/27; Y ięzyk ogień (ieſt) ochędoſtwo niepráwośći. *BudNT Iac* 3/6 [*przekład tego samego tekstu Leop*, *WujNT*]; Ięzyki

ich/ węglem roſpalonym/ y brzytwą oſtrą názywáiąc *NiemObr* 150; owi ſzáleią/ Co ięzyk/ prawdy gniazdem/ być mnimáią. *GrabowSet* Y2; *WujNT Iac* 3/6; *SkarKazSej* 706a.

W charakterystycznych połączeniach: *językiem dowieść*, *mścić się*, *nauczać* (*2*), *obrażać* (*2*), *pochlebiać*, *radzić*, *rozprawować*, *siec* (*2*), *służyć*, *szczwać*, *władać*, *wołać*, *wzywać*, *zabijać* (*2*), *złorzeczyć*; *uciec przed językiem*; *mieć język na pieczy*, *we władaniu*; *wierzyć językowi*; (*na-*, *za-*)*ostrzyć język* (*10*); *język błędny*, *chętny*, *chytry*, *dośpiały*, *dotkliwy*, *głupi*, *gotowy*, *hardy*, *jadowity* (*2*), *łaskawy*, *marny*, *mądry* (*mądrze mowny*), *nędzny* (*4*), *niecnotliwy*, *niespokojny*, *niewstydliwy*, *obmowny* (*2*), *piekielny*, *poczciwy*, *przeklęty*, *swowolny*, *śmiertelny*, *wdzięczny*, *wielomowny*, *zbawienny*; *języka niedostatki*, *nieprzespieczność*, *płochość*, *potknienie*, *potwarz*, *srogość*, *złości*.

Przysłowia: ná trépkách mi yęzik chodzi *Mącz* 456c; Mowi ten Kryxman: wie go kát co gdacże/ Ięzyk mu ſkacże. *KlonFlis* H2v.

BielŻyw 23; pan ięzyk náſz. To ieſt członek nád wſzytkiemi członki y naſzkodliwſzy y napożyteczniey ſzy. *RejZwierc* 140v, 215v.

Zaoſtrzali ięzyki ſwe iáko wężowie [*acuerunt linguas suas sicut serpentes*] *WróbŻołt* 139/4; *RejPs* 92v, 207v; *LubPs* ee2; náoſtrzywſzy ſobie ięzyki/ báłámucą świátem *OrzList* f4v; *HistRzym* 102; *RejPos* 261; *BiałKat* 181; *CzechEp* 126; *SkarKaz* 277b [*ogółem 8 r.*].

Inni niech ięzykiem śieką/ lub rękomá/ Ią ſobie śiądę ćichuchno domá *RybGęśli* B3v; Ięzykiem śmiertelnym śiecze *ZawJeft* 23.

pátrz tego łotrá ſzpetne^go^ Iużći ięzyká długiego. *BierEz* B4v.

Naydźieſz kto w płát ięzyk dawa/ A rádę ná funt przedawa *KochSob* 69.

Ięzyk oſtréy brzytwie równy *KochPs* 78; Oſtrzeyſzy nád náoſtrzoną Brzytwę ięzyk twoy *SzarzRyt* A4.

BielŻyw 8; *RejPs* 84v, 86v; Zdrádliwy ięzyk oſtrzſzy niż miecż. *LubPs* I3v margr, O2v, O4v, P2; *OrzRozm* Q3; Ięzyk ich ieſt miecż oſtry. *HistRzym* 53v; *RejPos* 261; *BudBib Ps* 56/4[5]; Ich ięzyk dotkliwy Miecz ieſt przeráźliwy *KochPs* 91, 83; *SkarŻyw* 88 [*ogółem 14 r.*].

Ięzyk kłamliwy iż ieſt podobny oſtrey ſtrzale. *LubPs* cc2 *marg*; *Leop Ier* 9/8; *SkarŻyw* 59; ięzyk ich iáko ſtrzałá rániąca *SkarKazSej* 658b [*ogółem 4 r.*].

Digito compesce labellum Miey yęzik zá zęby *Mącz* 282d, 443a; Zawieſy v gęby/ Miey ięzyk zá zęby. *RejZwierc* 238v.

A co nád ięzyk gorſzego/ Wſzyſtkim ludziem mierźieńſzego? *BierEz* D2; Nie ſzkodliwſzego nád ięzyk człowieczy/ Kiedy ſie vda ná wſzeteczne rzeczy. *RejZwierc* 215; Y Czo może być iuż naſproſnieyſzego/ Iáko ieſt ięzyk człeká wſzeteczнego. *RejZwierc* 215v, 216 [*ogółem 4 r.*].

Nie rozwięzuy ięzika przeciw nieprzyiacielowi ſwemu. *BielŻyw* 96.

Ano to záwżdy ſłycháć o beſpieczney mowie/ Iż bywa nieprzyiaciel záwżdy ięzyk głowie. *RejWiz* 187v.

Obtrectationes invenire, Na yęzyk ludzióm wniść. *Mącz* 482d, 322a, 480d, 505d, 509c; Práwie wſzyſtkim ná końcu ięzyká śiedźimy. *KochPs* 66 [*ogółem 6 r.*].

Słowá w ięzyku iedwabne/ Ale w pierśiach ſerce zdrádne. *BierEz* H4v; Ktorzy ięzykiem chęć opowiádáią/ Sercem zdradzáią. *KochPs* 39; *PudłFr* 26 [*ogółem 3 r.*].

Frazy: »język plecie (*a*. składa, *a*. jest pełen) zdrady; języka na zdradę używać; językiem zdradnie (*a*. zdradliwie) czynić, mowić« (*5*; *2*; *1* : *1*): Os tuum abundauit malicia: et lingua tua concinnabat dolos. Vſta twoie pełny były złoſci. á iężik [*!*] twoy składał zdrady. *WróbŻołt* 49/19; *LubPs* Z; *Leop Ps* 49/19, 1.*Rom* 3/14[13]; *BibRadz Mich* 6/12, *Ps* 50[49]/19, 1.*Rom* 3/14[13]; Gárdło ich ieſt grobem otwártym/ ięzykow ſwych ná zdrádę vżywáli [*linguis suis dołose agebant*] *WujNT* 1. *Rom* 3/13; *GrabowSet* R2; Bo y ták iuż ſiodmy rok tłuczeſz ſie po ſwiecie/ A ięzyk niewſtydliwy wſzytkę zdrádę plecie. *PudłDydo* B3.

»języki się rozbiegały« (*1*): Bárzo ſye nam ty ięzyki dźiś w Polſzce rozbiegáły/ á też dźiś nie vſłyſzyſz nie innego przećiwko Przełożonym/ iedno złodźieie á zdrayce. *OrzRozm* K2v.

bibl. »język się (roz)raduje« = *exultabit lingua Vulg* [*szyk 5* : *1*] (*6*): *LubPs* N4v; A przetoſz rozweſeliło ſie ſerce moie/ y rozrádował ſie ięzyk moy *Leop Act* 2/26, *Ps* 50/16; *KuczbKat* 370; Vſtá moie/ ięzyk móy będźie ſye rádował/ Będźie zá dobredźieyſtwá obfite dźiękował. *KochPs* 104; *WujNT Act* 2/26.

»język roztyrki sieje« (*1*): Ięzyk roſtyrki sieie/ y krwáwe zwády *KochPs* 15.

»język (wy)mowić (*a*. wypowiedzieć, *a*. wysłowić) (nie)może (*a*. nie umie, *a*. nie ma); język (nie)(wy)mowi (*a*. wypowie, *a*. wysłowi); językiem (wy)mowić (nie moc)« (*18*; *15*; *2*): *PatKaz II* 78v; *RejPs* 75v; *KromRozm III* F7; *LubPs* Lv; Azaſz ręce co cżynią álbo ięzyk mowi/ Aby wżdy co podobno było k rozumowi. *RejWiz* 30, 52v, 95, 114; *Leop Ps* 108/3; *RejAp* 47v, 124, 159, 176v, 178v, 189; *GórnDworz* Mm5; Gdy vſzy nie ſłyſzą/ ięzyk mowić nie może/ á ſtąd grzech roście. *RejPos* 212v *marg*, 155v, 149, 241v, 279, 312v; Myśł nie ogárnie/ ięzyk nie wymowi tego/ Niemáſz/ o pánie/ tobie rownego. *KochPs* 59; *SkarŻyw* 173, 399; *CzechEp* 338; *ReszList* 147; *WisznTr* 34; *ArtKanc* Q5v; álbo ktory ięzyk wypowie ſzczęśćie twoie/ doſtátek twoy/ weſele twoie? *LatHar* 595, 64; *SkarKaz* 122a.

bibl. »(niechaj) język wysławia (*a*. sławi, *a*. wysławiać nie zamieszka *itp*.), chwali (*a*. wychwala); język da chwałę; język ku wysławianiu« (*12* : *5*; *3*; *1*): Ciebie troytza boże wielki Niecháy chwáli ięzik wſſelki *OpecŻyw* [162]; *PatKaz I* 13v; *PatKaz III* 134; Będzie wyſławiał ięzyk moy ſlowo thwoie to ieſt naukę twoię [*Pronunciabit lingua mea eloquium tuum*], *WróbŻołt* 118/172; *RejPs* 67v, 149v, 188, 214v, 220v; *BibRadz Rom* 14/11; *RejPos* 206; Tedy ſkakáć będzie iáko ieleń chromy/ y wychwaláć będzie ięzyk niemego *BudBib Is* 35/6; *KochPs* 77; Niech ćię ſławi iężyk moy *GrabowSet* P2v, F3v, P3, Q3; będźie wyſławiał ięzyk moy ſpráwiedliwość twoię. *LatHar* 165, 272, 445; y wſzelki ięzyk da chwałę Bogu [*et omnis lingua confitebitur Deo*]. *WujNT Rom* 14/11.

bibl. »(niechaj) język wyznawa, wyznać muśi; ięzywyzna(wa)ć« = *lingua confiteatur Vulg* (*6* : *1*; *3*): *OpecŻyw* 144v; Iuż też yęzyk moy wyzna twe ſpráwyedliwoáći *LubPs* 14; wſzelki ięzyk niechay go [*Pana Boga*] wyznawa. *KrowObr* 198v; á wyznay y ſercem y ięzikiem twoim / iż cokolwiek cżyni ſwięte Boſtwo iego/ iż wſzytko dobrze cżyni *RejPos* 206v, 142, 204; *BiałKat* d2; *BiałKaz* Gv; A Ták ięzyk y głos káżdy/ wyznáć muśi ie^{go} wielmożność záwżdy. *ArtKanc* 17; *WujNT Philipp* 2/11.

»język się zająka; zająkliwego się języka zstać; zająkanie języka« = *zacinanie się w mowie*, *jąkanie* (*1* : *1* : *1*): *Mącz* 152b; Gębá ſię im odmie/ twarz ſkrzywi/ oczy ſię bliſzczą/ ięzyk ſię záiąka [*ore*

sunt tumenti... lingua titubante] *ModrzBaz* 80v; teraz zwłáſzczá/ gdyś gádáć z ſługą twym począł/ záiąkliwegom ſię ięzyká zſtał. *SkarŻyw* 479.

»język zmilknie, zaniemieje, zmartwieje« (*3* : *1* : *1*): Nápoły zmartwiał ięzyk vprágniony/ Grób ſwóy przed ſobą widzę otworzony. *KochPs* 31; Iuſz po śmierći pokuty niemáſz: vſchną łży/ á iezyk zániemieie *SkarŻyw* 120; *KochFr* 80; *KochSob* 66; Prędko ięzyk zmilknie/ wnet pámięć vſtánie *GrabowSet* B4v.

»język się zostrzy z językiem« = *dojdzie do starcia słownego* (*1*): Iuż nie będziem śiedzieć milczkiem Ięzyk ſie zoſtrzy z ięzykiem. *BierEz* D.

Zwroty: »(być) niepowściągliwego języka« = *immodesta lingua Mącz* [*szyk zmienny*] (*4*): *Mącz* 228d, 360c; *WujJud* 262; Lecż mu oná odpiſałá ſrogimi ſłowy: zowiąc go burzliwym/ a ięzyká niepowściągliwe^{go} *SkarŻyw* 88.

»być języka obfitego« (*1*): Mąż then co yeſt yęzyká obfithego/ Nye ma ná zyemi myeſſkánya pewnego *LubPs* ee2v.

»być języka płonnego [= *zdradzieckiego*]« (*1*): Kazał Krol Izmienniká przywiązáć onego Do dwu wozow: gdyż ták był ięzyká płonnego. *KlonWor* 32.

»językiem cukrować« = *upiększać słowami* (*1*): Ten/ co ná ſercu ſwym/ prawdę piáſtuie/ Ani ięzykiem złych fałſzow cukruie *GrabowSet* H3v.

peryfr. »głaskać językiem« = *pochwalać* (*1*): Sławá iego kazánia doſzłá do Rzymu/ y niektorzy z kśiężey pochlebcy (ktorzy ſwym ięzykiem ſłuchácże ſwe głaſzcząc zábijáią ie) [...] ſkárżyli ſię ná tego S. *SkarŻyw* 212.

»modlić się (tylko) (*a.* przysięgać, *a.* wyznawać *itp.*) językiem« = *wymawiać słowa bezmyślnie lub bez przekonania* (*6*): taki człowiek [...] ſam z ſobą nie zrownawa gdy żywota kuſłowam podobnego nieukazuie, ale będzie myſlić [...] iż tilko ięzikiem przyſiągł gdyż myſł zoſtała prożna przyſięgi to ieſt nie przizwoliła. *BielŻywGlab nlb* 10; *MurzHist* I3v; Iż wiele ieſt tákowych/ ktorzy ięzykiem tylko Páná Kryſtá wyznawáią *KrowObr* 65v; *SkarŻyw* 318; Bo ieſlibychſię modlił ięzykiem [*Nam si orem lingua*]/ duchći (*marg*) to ieſt, głos. (–) ſię moy modli; lecz rozum moy bez pożytku zoſtáie. *WujNT* 1.*Cor* 14/14, *s.* 615.

peryfr. »[*kimś*] języka naczosać« = *naigrawać*, *naśmiewać się z kogo* (*1*): Mną ięzyká náczoſáć w bramie poſádzonym/ Iam ieſt wieczorna pieśń opoionym. *KochPs* 100.

»pleść się po języku ludziom« = *być obgadanym* (*1*): Per ora hominum ferri, Plieść ſie po yęziku wſzem łudźiom. *Mącz* 270d.

»język [*na kogo*, *co*] podnośić, dobywać« = *mówić przew komu*, *ganić*, *krytykować* [*szyk zmienny*] (*2* : *1*): Ięzyki ſwe yuż práwye ná nyebo podnośili/ A vſty wſſeteczńemi prożne rzeczy mowili *LubPs* Rv; *KrowObr* 221; Nie dobywayże ty tedy ięzyká ſwégo/ ná Vrząd Páſtyrzá twégo *OrzQuin* Gv.

»język, języka (po-, u-)hamować (*a.* (po-, za-)wściągać, *a.* wścięgać); język ma być hamowan; pohamowanie (*a.* powściągnienie, *a.* powściągliwość) języka; nad językiem panować; zachować język [*od czego*]« [*szyk zmienny*] (*24* : *1*; *1*; *4*; *2*; *1*): *BierEz* A4, F4v, R3v; Vczył też każdego nad ięzikiem panować á zwłaſzcża przy bieſiadach aby żadnemu cżci nieuwłaczał *BielŻyw* 10, 17, 98; *SeklKat* M3v; Nyechayże yęzyká ſwego záwſcyąga od złośći *LubPs* I2, K4; *GroicPorz* pp3v; *RejZwierz* 153;

Linguae temperamentum, Powściągánie yęziká. *Mącz* 443b; *GórnDworz* Mm4; Záchoway ſwóy ięzyk od wſzetecznéy mowy/ A nie myśl ináczéy/ niżli mówiſz ſłowy *KochPs* 47, 57, 58; *SkarŻyw* 16 [*3 r.*], 136; *ArtKanc* T6; *Phil* G [*2 r.*], G2, G3 [*2 r.*], I; *KołakSzczęśl* C; *WujNT Iac* I/26, 1.*Petr* 3/10, *k*. Zzzz; *SarnStat* 238; *SkarKaz* 311b.

»w języku swe sztuki pokazować« = *wygłaszać piękne słowa* (*1*): Azołnierzem tylko powiada stoią Rzeczyptey nietymi co doma lezą abowięzyku swe sztuki in Rep. pokazuią *ActReg* 132.

»przygryść językow swoich« (*1*): A mogłby to káżdy ſnádnie rozeznáć/ że iuż bárzo przygryźli tych ięzykow ſwoich *RejAp* 136v.

»językiem przymilać się« (*1*): ięzykiem ſwym przymiláią ſię [*lingua sua blandiuntur*]. *BudBib Ps* 5/9[11].

»język na szrot puszczać« = *nie panować nad słowami* (*1*): Ięzyk ma w poſłuſzeńſtwie ná ſzrot go nie puſzcża *RejWiz* 7v.

»język [*na kogo*] rozpuścić; [*przeciw komu*] zdradne języki puszczać; puścić się [*na co*] uszczypliwym językiem« = *ganić*, *krytykować*, *atakować w mowie* [*szyk zmienny*] (*3* : *1* : *1*): *OrzList* d2v; *NiemObr* 68; FRASZKI tym xiążkom dźieią: kto ſye puśći ná nie Vſczypliwym ięzykiem/ za fráſzkę nie ſtánie. *KochFr* kt; *PudłFr* 41; Zdrádne/ przećiw mnie/ ięzyki puſzczáli/ A/ iádow pełną mową/ zábijáli *GrabowSet* R2.

bibl. »rozwiązać (*a*. oswobodzić), rozwiązan, rozwiązał się język« = *dać komuś możność*, *ułatwić mówienie* [*w tym*: *związek* (*a*. *związka*) *języka* (*3*)] [*szyk zmienny*] (*5*: *7* : *2*): We ſnie mu ſie Bog vkazał/ Trudny mu ięzyk rozwiązał *BierEz* A3; *Leop Is* 35/6; *BibRadz Mar* 7/35; Rozwiężyſz nędzny ięzyk náſz ku wyznawániu á wyſławiániu swięte^go^ á wielmożnego Boſtwá twego. *RejPos* 207, 203v, 205v, 206 [*2 r.*], 207, 313 [*2 r.*]; *GrabowSet* N4v; wnet ſię otworzyły vſzy iego/ y rozwiązáłá ſię związká ięzyká iego [*et solutum est viculum linguae eius*] y wymawiał dobrze. *WujNT Mar* 7/35 [*przekład tego samego tukstu BibRadz*], *Luc* 1/64.

»ruszać [*kogo*] językiem« = *krytykować*, *atakować*, *złorzeczyć* (*1*): Swą wſzetecznośćią y niebá śięgáią/ Ięzykiem ſtanu káżdego ruſzáią *KochPs* 108.

»język stracić« = *oniemieć* (*1*): wkrotce pomſtę Bożą vznał: iſz ten ięzyk ktorym łáiáł świętymi/ ſtráćił: y gárdłową niemocą vmárł. *SkarŻyw* 414.

bibl. »strzec języka« [*w tym*: *od czego* (*1*)] = *być powściągliwym w mówieniu złego*; *custodire linguam Vulg*, *PolAnt* (*8*): *RejPs* 49v, 58v; Kto ſtrzeże vſt ſwoich y ięzyká ſwego/ ſtrzeże od záſmucenia duſze ſwoiey. [*Vulg Prov* 21/23] *GroicPorz* pp3v; *Leop Prov* 21/23; *BibRadz Ps* 34/14, *Prov* 21/23; *RejPos* 204; Vſzu teſz y ięzyká bárzo ſtrzegł: obmowek żadnych áni cżyniąc ani przyimuiąc. *SkarŻyw* 292.

»śmigać, trzepać, mieć, mowić prożno językiem« = *blaterare Mącz*, *Calep*; *garrire*, *loquacire Calep* [*szyk zmienny*] (*2*: *2* : *1* : *1*): Blaterare sermone, Klektac/ albo/ yęzykiem prożno mowić. *Mącz* 25d; Ktory v nas Ięzykiem będźie lepiey ſzmigał. Ten wſzyſtkiego v práwá/ bes pochyby wygrał. *BielSat* E [*idem*] *BielRozm* 33; *Calep* 133a, 447b, 613a.

»język (u)krocić« = *linguam domare Vulg* (*3*): *Leop Iac* 3/8; Tym przykazániém Pan vſtá á ięzyk náſz króći/ á iárzmo ſwé ná nié kłádźie *BiałKat* 48v; *WujNT Iac* 3/8.

peryfr. »wieść język [*jakimiś*] słowy« = *mowić*, *przemawiać jakimś językiem* (*1*): Ieśli wiedźieſz ſwoy ięzyk łáćinſkiemi ſłowy/ Orſzak ludźi z pilnośćią ſłucha ćię gotowy. *SapEpit* B.

»język związać (*a.* zawięzować), zapieczętować« = *uniemożliwić złe*, *grzeszne mówienie* (*2* : *1*): Chćieyże naprzód iezyk móy zápieczętowáć/ A pod ſtrażą/ pánie/ vſtá moię chowáć *KochPs* 205; *RejPos* 206v; Bo kto kiedy ludźiom ięzyki związe [*!*]? *LatHar* 513.

Wyrażenia: »bez, nie mający języka« = *niemy*; *elinguis Mącz*; *elinguatus Calep* (*1* : *1*): Elinguis et hoc elingue Nie máyący yęzyká/ Głuch/ Niemy. *Mącz* 194c; *Calep* 356a.

peryfr. »bog języka« = *Merkuriusz* (*1*): powiádaſz [...] Merkuriuſza bogiem ięziká/ iż rad wiele mowił. *HistAl* K.

»język cielesny« (*1*): *In diuerſitate linguarum carnis*, *est vna lingna cordis*. W rożnicy ięzykow ćieleſnych/ ieſt iedność w ięzykách ſerdecżnjch. *ReszPrz* 15.

»język Demostenesow« (*1*): rádą á ięzykiem Demoſtheneſowym/ walkę onę byli Attykowie przećiwko Philipowi podnieśli *OrzRozm* Q3.

»dwojaki (*a.* dwoisty), oboj, rozdwojony [= *obłudny*, *fałszywy*] język« = *utraque lingua Mącz*; *bilinguis*, *duplice lingua Vulg* (*2* : *1* : *1*): A ſnadz náſwiećie rzadko náydzie wiernego á y miedzy przyiaciół znáydzie rozdwoiony ięzyk *RejPs* 17; ábowiem vrągánie y pohánbienie będzie dziedziczył zły cżłowiek/ á káżdy grzeſſnik zazdrośćiwy y dwoiákiego ięzyká. *Leop Eccli* 6/1, 5/11; *Mącz* 509d.

»język fałszywy (*a.* fałeczny, *a.* fałeszny); fałeczność języka« [*szyk 5* : *3*; *1*] (*8*; *1*): Przećiwko fáłecznemu ięzykowi prorok nárzeka *RejPs* 17, 17v, 189, Ff6v; *GórnDworz* V8; Pan záwżdy widzi pokrytość á fáłecżność ięzyká tákiego *RejPos* 251, 251 [*2 r.*]; Gębá ná mię ſye tárga: ięzyk fałſzywy Ludźiom żywot móy hydźi/ da bóg/ vczćiwy. *KochPs* 167.

»język kłamliwy, łżywy« = *lingua mendax Vulg*, *PolAnt* [*szyk 9* : *3*] (*11* : *1*): *RejPs* 162v; Y coż wżdy tobye dobrego łżywy ięzyk ſpráwi *LubPs* cc2, cc2; Kthory zbiera ſkárby ięzykiem kłamliwym/ niczżemny á ſzalony ieſth *Leop Prov* 21/6, *Prov* 6/17; *BibRadz Prov* 21 /6, 26/28; *BudBib Prov* 26/28, *k.* 336v *marg*; Rozdźiél ná mowy rózné ięzyki kłamliwé. *KochPs* 81; *SkarŻyw* 372; *CzahTr* K3.

»ludzki język« = *obmowa*, *oszczerstwo* (*2*): Wſzák wiem ludzkie ięzyki/ ná co ſie vdáli. *RejZwierz* 6v; Me imię/ ludzkim ięzykiem/ zelżone. *GrabowSet* Q2.

»omylny język« (*2*): *RejPs* 189v; Omylny ięzyk naſzkodliwſzy ſobie/ Gdy go doznáią wnet ſie w łeb záſkrobie. *RejZwierc* 216.

»język przedajny; ięzyki przedawać« (*1*; *1*): wiodą ſtronę ſwoię ná przyſyęgę/ niemáiąc więcey ná ſwoim ięzyku przedaynym iedno to. *GroicPorz* z3v; Vt lingua primum coepit esse in quaestu, Iáko naprzód poczęli prokuratorowie náſtáwáć/ álbo ći którzi ſwoye yęzyky przedáwáyą. *Mącz* 336c.

»raz od języka« (*1*): Plagá álbo raz od biczá cżyni śiność/ ale raz od ięzyká/ łamie kośći [*plaga autem linguae comminuet ossa*] *Leop Eccli* 28/21.

»język serdeczny« = *wypowiedź płynąca z serca*, *intencja* (*1*): *ReszPrz* 15 *cf* »język cielesny«.

»szkodliwy język« (*1*): tám będą poſtáwieni wprzybytkoch twoich/ gdzie będą beſpieczni od káżdey mocy/ y od káżdego ſzkodliwego ięzyka. *RejPs* 45.

»uszczypliwy język; być uszczypliwego języka; szczypać językiem« (*1* : *1* : *1*): tho był Kápłanik ná gorze Pellicárdi zwádliwy/ niepowśćiągliwego á vſzczypliwego ięzyká/ y wielki przecherá *WujJud*

262; *KochFr kt*; To ieſt gdy ćię kto z kątá tárga ná poczćiwem/ Sczypięcy ćię pokątnie ięzykiem kłamliwem. *CzahTr* K3.

»(swo)wolny [= *odważny*, *zuchwały*] język« (*2*): *OrzList* c3v; Gdy to on ſrogi á hárdy Sędzia ſłyſzał: nie mogąc ich wolnego ięzyká śćierpieć: kazał ich vſta kámieńmi bić/ y potym ie do ćiemney wieże wſadzić. *SkarŻyw* 207.

»język wszeteczny« [*szyk 3* : *2*] (*5*): *OrzList* c3v; Vaniloquus, Prożnomówny, Wſzetecznego ięziká/ láda co bredząći. *Mącz* 475b; *RejZwierc* 215v; Co ſwym kłamſtwem pożyſzczeſz/ ięzyku wſzeteczny/ Ieno ludzką nienawiść/ á gniéw boży wieczny? *KochPs* 186, 43.

»język zdradliwy, zdradny; zdrada języka« = *lingua dolosa Vulg* [*szyk 6* : *4*] (*6* :*3*; *1*): *LubPs* Dv, P2 *marg*; Miłowałes wſſyſtkie słowá wywrocenia: zdrádliwym ięzyka. *Leop Ps* 51/6, *Ps* 108/3; Obróń mię od potwarzy ięzyká zdrádnego. *KochPs* 186, 75; To co ſłużyło ku zburzeniu kácerſtwá y obáleniu błędow ich/ pomniąc ná zdrády ięzyká ich/ to mu ſię w myśl bárzo wpijáło *SkarŻyw* 372, 389; *ArtKanc* Q3, Q5v; *GrabowSet* R2.

»zły, złośliwy (*a*. złościwy) język« [*szyk 12* : *2*] (*11* : *3*): Ze złego ięzyká wiele grzechow pochodźi/ kthorym przećiwna ieſt mądrość niebieſka. *Leop Iac* 3 *arg*, *Eccli* 28 *arg*; bo tákowy złoſliwy ięzyk/ godzien bywa/ przykrſzego niż ſłowy karánia. *GórnDworz* P6v, Aa3v, Ee3v; *RejPos* 251; *KuczbKat* 335; Złé ięzyki go nie trwożą. Beſpieczen w nádźieię bożą *KochPs* 172; *SkarŻyw* 141, 171, 389; *StryjKron* A6; Niechże ty złe ięzyki milczą *SkarKaz* 549b; *SkarKazSej* 695a.

»żwawy język; (być) języka żwawego« [*szyk 2* : *1*] (*3*): Styſkuie ſobie prorok woſobie człowieczey wtem pſalmie ná niebeſpieczeńſtwo tego doczeſnego żywotá przed ludzmi fáłecznemi á ięzyká żwáwego *RejPs* 189, 189v, Ff6v.

Szeregi: »(ani) język i (ani) pioro (a. piorko)« [*szyk 7* : *5*] (*12*): *Leop* A3v; *RejAp* 124, 159, 176v, 178v, 189; *RejZwierc* 260v; iuſz będąc Arcydyákonem piorkiem y ięzykiem ſzczwał wilká onego *SkarŻyw* 388; ábyſmy przy tey wierze/ ktorey oni przodki náſze ięzykiem y piorem náuczyli/ ſtáteczżnie z łáſki twey/ trwáli *LatHar* 428, 64, 378. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 1 r*.].

»(więcej *a*. prędzej) język i (niżli) ręka« [*szyk 5* : *1*] (*6*): *OrzList* e3; *RejPos* 266v; zręki prędzey/ niżli ziężyka mądry będzie. *SkarŻyw* A3; był ięzyká y ręki do zwády prętkiey *StryjKron* 482; *SkarKaz* 313b, 314b.

»(ani) rozum i (ani, a) język« [*szyk 10* : *5*] (*15*): *GliczKsiąż* K7v; *LubPs* Lv; *RejWiz* 52v; *BielKron* 40v; *Mącz* 55c; *RejAp* 47v; *GórnDworz* Mm5; A iákie dziwy o nich piſmá powiádáią/ ták iż áni ięzyk áni rozum o nich pomyſlić nie może. *RejPos* 321v, 149, 204; *CzechEp* 338; rozum y ięzyk mam nieoſtrożnie záchowány. *LatHar* 206, 376, 595; *SkarKaz* 122a.

»język, (i, a) serce« [*szyk 6* : *5*] (*11*): nitz niemiál wolnégo/ iedno ſerce ku wierzeniu/ á ięzyk ku boga wyznáwaniu *OpecŻyw* 144v; *LubPs* D3; *OrzRozm* Q2; *RejPos* 206v; *SkarŻyw* 173; *PaprUp* C3; *GrabowSet* F3v; Vproś nam [...] nievſtáiącą w ięzyku y ſercu náſzym chwałę Syná twego/ Bogá náſzego. *SkarKaz* 581b, 311b. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r*.].

»usta, (i, a) język« [*szyk 22* : *11*] (*23*): *WróbŻołt* 49/19; *SeklKat* M3v; *KromRozm III* F7; *GroicPorz* pp3v [*2 r*.]; *Leop Prov* 21/23, *Ps* 49/19; Zátym ſię wnet otworzyły vſtá iego y ięzyk iego [*os eius et lingua eius*]/ y mowił błogoſłáwiąc Boga. *BibRadz Luc* 1/60 [64] [*przekład tego samego tekstu RejPos*

296], *Iob* 6/30, *Ps* 50/19, *Prov* 15/2, 21/23, 26/28, *Sap* 10/21; w iákiey poczćiwośći á w iákiey ſławie mamy záchowywáć vſthá á ięzyki ſwoie *RejPos* 251v, 142 [*2 r.*], 296, 298 [*3 r.*], 299; *BiałKat* 48v; *BudBib Ps* 36/31 [30]; Vſtá wſzeteczné/ ich ięzyk hárdy/ Pełen bluźnierſtwá/ pełen y wzgárdy. *KochPs* 22, 205; *CzechEp* 126; *ArtKanc* Q3, Q5v; *KołakSzczęśl* C; *WujNT Luc* 1/64, 1.*Petr* 3/10. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 1 r.*].

»uszy, (a, i) język, język a ucho« (*20* : *1*) (*21*): á ſproſny cżárt zátkał ty vſzy ich á thy nędzne ięzyki ich *RejPos* 205, 203, 204v, 205, 207 [*2 r.*] (*14*); im ięzyk á mnie vcho kazano gotowe mieć *SkarŻyw* A5, 292. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 5 r.*]

Personifikacja (*1*): Ich gárdło / grób otworzóny/ A ięzyk/ pochlebcá płóny. *KochPs* 8.

W przen (*2*) :

Wyrażenie: »miecz języka« (*2*): Przez ten miecż ięzyká á przez ſkruchę ſerdeczną y przez vſtną ſpowiedź: możeſz zwyćiężyć diabłá *HistRzym* 53v, 53v.

Przen (*12*) :

a) *Jeniec schwytany dla zdobycia wiadomości* (*8*) :

Zwrot: »języka dosta(wa)ć, dostawanie« [*szyk zmienny*] (*7* : *1*): *BielKron* 309; poſłał tedy kilká mężow ktemu godnych przećiw woyſku nieprzyiaćielſkiemu/ áby pátrzyli iákich ſzlákow/ albo ięzyká doſtáli. *BielSpr* 37v, 7, 27v, 68; *KochJez* B3; *KmitaSpit* A4, B3v.

b) *Obrońca przemawiający w czyimś imieniu* (*3*) : Krol Polſki/ mem zdániem/ nie inego nie ieſt/ iedno ſtroż Prywileiow Koronnych/ ięzyk Praw poſpolitych *OrzRozm* L4v, L4v; Przetoſz był Piotr przy Pánie iáko tłumácż wſzytkich y ięzyk inych towarzyſzow ſprawcá *SkarŻyw* 597.

c) *Wyrażenie przyimkowe*: »bez języka« = *incognito* (*1*) : ten vznawſzy błędy ſwe przyſzedł do Rzymu iáko gość y bez ięzyká wſzedł do ſzpitalá ś. Troyce/ ſpowiedźiał ſię z płáczem *ReszList* 173.

2. *jęz. Zespół wyrazów, zwrotów i form używanych w celu porozumiewania się, mowa*; *lingua*, *sermo Mącz*, *Cn*; *glossa Calep* (*1230*) : [*senatorowie rzymscy*] nie thelko w Rzymie ale też y w Grecijey/ y w Aſijey przez tłumacże po wſzem ſwiecie tymże ięzykiem panować chcieli y oſrkazowali. *FalZioł* I +2v; *FalZiołUng* V 119 [*2 r.*]; *HistAl* L3; *MiechGlab* 52; *RejPs* 27, 62v, 81v, 121v; *RejJóz* M8v; *SeklKat* M4v; *MurzHist* T3v; Słowo łaćińskié i greckié znaczy i ſamca i ſamicę iako zaś i wpolskięm ięzyku gdy mowięm gołębie lecą záras tam rozumięmy i gołębicę/ á tych włáſności wkaſzdem ięzyku ieſt dośyć. *MurzNT* 41 *marg*; *KromRozm III* Ev, F6, G8, H7; *LubPs* S4v, T2v; *GroicPorz* v4 [*2 r.*]; *OrzList* e4v; *BibRadz* I *3v, *Ps* 81/6; *OrzRozm* P2; W Angliey ſą trzy ięzyki/ pierwſzy ktorym poſpolićie mowią Szkoty y Angli/ Drugi ieſt Hibernicki/ ktorym mowi lud poſpolity w Szkociey, Trzeći ieſt w Wállij/ then ieſt Brytáńſki. *BielKron* 277v, 279v, 294, 294v, 299, 333v (*16*); Elementa loquendi, Pirwſze początki yęzyku. *Mącz* 101c, 146d, 148b, 231a. 400a [*2 r.*], 402b (*10*); *MączKoch nlb* 12; wiele w ięzyku tym zacznych pism wychodzi *MączLub nlb* 14; *RejAp* 53, 84v, 176, 189; S tego tedy narodu [*słowańskiego*] kiedy iedni tám/ drudzy ſam/ ſiedliſká ſwe przenieſli/ przyſzło y to/ iż z iednego ięzyká wyele ſie ich vrodziło roznych *GórnDworz* F4v, F2v, F4 [*2 r.*], F4v, F5, F6v (*12*); *RejPos* A6, A6v, 149v, 203; *BiałKat* 201; *RejZwierc* 210, 268v; Lecż przy Mſzey świętey y ná inſzych Godźinách/ ſłuſznie tylko tych ięzykow vżywamy/ ktore oſobliwie Pan Christus ná Tytule Krzyżá ſwego poświęćić/ y Kośćiołowi zálećić raczył *WujJud* 182, 118v, 132v [*4 r.*], 133, 182, Mm5v;

WujJudConf 183; ták iż iuż v ſądow ziemſkich ná poły po Lacinie/ á v ſądow mieyſckich na poły po Niemiecku mowią. Co nie przeto mowię/ żebych ięzykom gánił/ ále żebyohmy ſwoim właſnym a przyrodzonym nie gárdzili. *BudBib* B4v, B2 [*3 r.*], B4, C, Cv, *Prov* 25/22; *BiałKaz* I3v; *BudNT* by, b2, b4v [*2 r.*], c3v, c4 [*2 r.*] (*11*); *StryjWjaz* A3v [*2 r.*]; *CzechRozm* 17, 127v [*2 r.*]; *ModrzBaz* 10v; *SkarJedn* 216, 360, 376; Aczkolwiek 72. ięzykow według wodzow y Xiążąt zmieniło ſię v Babel z iednego. *StryjKron* 95, 31 [*2 r.*], 94, 95 [*2 r.*], 642; *NiemObr* 160; *KochFr* 82; *ReszPrz* 109; Mſze śpiewáią/ ofiáry oddawáią/ kazánia rozmáitym ięzykiem miewáią *ReszHoz* 116; *ArtKanc* H5, H6; *Calep* 458b; *GórnTroas* 20; *LatHar* 78, 319 [*2 r.*], [412]v; Bo to nie nowiná w káżdym ięzyku/ iednym ſłowem názywáć kilká rzeczy/ iáko piłá/ kłodá/ broná/ nie iednę rzecz znáczy. *WujNT przedm* 22; Kazánie y nápomináníe ma bywáć ięzykiem ktory wſzyścy rozumieią. *WujNT* 612 *marg*, *przedm* 5, 11, 19, *s.* 382, 282 *marg* (*16*); A im dálſzy który ięzyk od Láćińſkiégo iáko źrzódłá ſwégo, od którégo poſzedł, tym y grubſzy y róznieyſzy od niego bydź muśi *JanNKar* C3v, Cv, C3, C3v [*2 r.*], C4v, D (*14*); *JanNKarGórn* D4; *SarnStat* 1224; *SkarKaz* 421a; *GosłCast* 5 [*2 r.*]; *SkarKazSej* 672b, 694b.

W połączeniu z zaimkiem dzierżawczym na oznaczenie mowy ojczystej, rodzimej danego narodu [*w tym*: *ich* (*21*), *jego*, *jej*; *moj* (*2*), *nasz* (*64*), *swoj* (*77*), *wasz język*] (*169*): *OpecŻyw* 118v, 175v [*2 r.*] 176; *TarDuch* E3; *FalZioł* +2v; *FalZiołUng* 119 [*3 r.*]; Ięzik też ich tak rozny od Tatarow iako Polſki od Cżecbow/ albo Hiſpanſki od Włochow. *MiechGlab* 65, 20, 28, 40, 53, [90]; *WróbŻołt* 58; *WróbŻołtGlab* A5v; *RejKupSekl* a2v; *KromRozm I* Av; *MurzHist* A2v [*2 r.*]; *MurzOrt* B3; Swyęty Máthuſz odchodząc do Mnrzyńſkyey źyemye/ napirwey nápiſał żydom ich yęzykyem Ewányelią ktorą im zá vpominek zoſtáwił. *KromRozm II* cv, n4v; *KromRozm III* A5; *LubPs* K2v, Q3, cc5v; *GroicPorz* A3v [*2 r.*], i3; *RejWiz* A4v; *Leop* A3v [*2 r.*], *Ps* 38/5, ZZ3v *marg*; A niechay narodowie wżdy poſtronni znáią/ Iż POLACY nie Gęśi/ iż ſwoy ięzyk máią. *RejFig* Ee4, Aa; *RejZwierz* A2b; *BibRadz* I *5, *Gen* 10/5, *Act* 1/19; II 120v *marg*; *OrzRozm* P4; *BielKron* 7v [*2 r.*], 54v, 248v, 315v, 334, 338 (*23*); *Mącz* 23b, 84c; *OrzQuin* O4v; *SienLek* 195; *GórnDworz* A2, F2v, F4v, F5, F6v, F8 {*11*); *GrzepGeom* B3v; *RejPos* A3v, A6 [*2 r.*], 205v, 287v; *BiałKat* 243v; *RejZwierc* A3 [*2 r.*], A4v, 210; *BielSpr* 50, 50v, 60; *RejPosWstaw* [143[3]]; *BudBib* B, B3, B3v, B4v, B4v *marg*, Cv (*8*); *BudBib Kaw* A3v; *Strum* A4v; *BudNT przedm* c2v, c6, cβv, dv; *CzechRozm* 16v, 125v, 127, 127v, 128, 197; *ModrzBaz Bud* ¶5, ¶5v [*2 r.*]; *SkarJedn* 154, 173, 361, 362, 364, 381; CIEplice ięzykiem naſzym przeto ſą názwáné/ iż z meatów źiemnych idąc/ párę ćiepłą z śiebie wypuſzczáią *Oczko* 1, A4v, 6, 13v, 23v; *KochPs* 36; *SkarŻyw* A2, 195, 310, 362, 509; *StryjKron* 46, 94; *CzechEp* 235, [414]; *KlonŻal* B4; *GórnRozm* B2 [*2 r.*]; *GostGospSieb* +2v; ták iż názwano onę rolą (*marg*) właſnym. G. (–) ich ięzykiem [*lingua eorum*]/ Háceldemá/ to ieſt/ rola krwie. *WujNT Act* 1/19, *przedm* 1, 11, 21, 27, *s.* 196 (*9*); *JanNKar* C2v, C3v, C4, C4v [*2 r.*], D (*9*); *PowodPr* 50; Bo Márchionów vrząd iest, pográniczną obronę dźierżeć: y ztąd ie Marchiones ięzykiem ſwym zową, co gránice ſtrzédz winni. *SarnStat* 131; *VotSzl* A4v; *CiekPotr* 3; *CiekPotrŚredz*)?(4v; Ieſt rybá trefna rzeczona *Nautilus* [...] A náſzym Polſkim możeſz ią ięzykiem/ Zwáć żeglarzykiem. *KlonFlis* E3v.

W połączeniu z nazwą języka [*w tym*: *język angielski*, *arabski* (*6*), *bośnieński*, *bułgarski* (*3*), *chaldejski* (*kaldejski*) (*7*), *chaszdymski* (*kaszdymski*) (*2*), *chorwacki*, *czeski* (*6*), *duński*, *egip*(*t*)*ski* (*3*), *estoński*, *etiopski*, *francuski* (*3*), *gotski*, *grecki* (*112*), (*h*)*ewrejski* (*ebrejski*, *hywrejski*) (*18*), *hiszpański* (*5*),

indyjski (*7*), *inflandzki*, *letonski*, *litewski* (*2*), *łacinski* (*136*), *macedoński*, *niemiecki* (*24*), *nordwejski*, *ormiański* (*2*), *perski*, *polski* (*104*), *racki*, *ruski* (*6*), *rzymski* (*4*), *saski* (*2*), *scyt*(*yj*)*ski* (*2*), *serbski*, *słowieński* (*słow*(*i*)*ański*, *sławeński*, *sławacki*, *sławański*) (*69*), *syryjski* (*6*), *szwedzki*, *tatarski* (*16*), *turecki* (*4*), *tuszkański* (*2*), *wałaski*, *węgierski* (*2*), *włoski* (*14*), *wołoski* (*2*), *żmodzki* (*3*), *żydowski* (*59*)] (*641*): *OpecŻyw* 118v, 139v [*3 r.*]; Then lysth syązyku Arabskyego, yeſth przelozon. Na polsky *MetrKor* 38/321; *FalZioł* +2 [*2 r.*], I 37a, 38c, I46d, IV 11, 53a; Poczżąwſzy od pierwego koſcioła krzeſcijanſkiego: telko tym tho Słowieńſkim ięzykiem Mſza bywa dopuſzczżona *FalZiołUng* V 119; *BielŻyw nlb* 5; Ale matka iego była greczżka, przetoż y Greczkie y Scitſkie ięziki vmiał. *BielŻyw* 21 [*2 r.*], 91 [*2 r.*]; *GlabGad* A3; Ięzik Turecſki ieden z Tatarſkim. *MiechGlab* **v,**2v, **5v, 45, 51 (*12*); *RejPs* 175; *RejJóz* M2 [*2 r.*]; *LibLeg* 11/159; Iuż dzis ynaczey nauczaią/ Od pana Boga poczinaią. Ktori racził ſwoiey laſzki/ Otworzić nam ięzyk polſki. Ktorim kxiąſki wydawaią *SeklKat* A4, X4; *RejKupSekl* 5v [*2 r.*]; á pátrząc zá onę rzekę vyrzeli troie ludzi/ ktorich kazał Alexander pytáć Indiyskim ięzykiem ktorzyby byli. *HistAl* I4, H5, H7, I2v, L3, [*3 r.*] (*10*); *MurzHist* A2 [*2 r.*], A3, A3v; *MurzNT kt* [*3 r.*], *k.* 1 *marg* [*3 r.*], *Matth* 9 *arg*, 10/6, *k.* 86 *marg*; *MurzNTSekl* A2; *MurzOrt* B [*2 r.*]; *KromRozm II* k2v; *GliczKsiąż* A4v [*2 r.*], K3, L2v; *LubPs* 99v; *GroicPorz* A3, A3v [*2 r.*], A4, Bv, B4v (*9*); *GroicPorzRej* c3v; *KrowObr* 3v, 68 [*2 r.*], 15Iv [*2 r.*], 198 [*3 r.*], Rr2; *RejWiz* A4v, 66; I przemienił imię iego/ á názwał go ięzykiem Egiptſkim [*lingua Aegyptiaca*]/ Zbáwićielem ſwiátá. *Leop Gen* 41/45, *kt*, *A3v, 22/2; *RejFig* Aa; Mow prośimy do nas ſług twych ięzykiem Syriyſkim gdyż gi rozumiemy *BibRadz Is* 36/11, *kt* [*4 r.*], I *2 [*2 r.*], *4v, *5, 1 *marg*, *Dan* 1/4; *BibRadzBaz* kt*v*; *OrzRozm* P2; W they źiemi cżterzy ięzyki/ Iflánéki/ Eſtońſki/ Lettońſki/ Kuronow *BielKron* 291v, 7v, 128v, 150v, 199v, 201v (*120*); *KwiatKsiąż kt*, E4 [*2 r.*]; Semita, Scieſzka/ drożysko/ chodnik z czeskiego yęziká. *Mącz* 382a, 23b, 44d, 51d, 77b, 101b (*37*); *MączKoch nlb* 12; *MączLub nlb* 14; *OrzQuin* A2, O4v [*3 r.*], O4v *marg* [*2 r.*]; *SarnUzn* B3, B6v, C7v, D2v; Vdałem/ ſye był ná to/ żem w Polſkim ięzyku chćiał ták wiele źiół miánowáć/ ilé ich Niemcy ſąśiedzi náſzy w ięzyku Twym miánuią *SienLek* 195, 34v, 57, Vvv2v; *LeovPrzep kt* [*3 r.*]; *RejAp* AA4, 60, 74, 94, 121v; *GórnDworz* By, B2, B4v, B5, F2 (*24*); *GrzepGeom* Dv, D2, N2v; KROYNIKA/ álbo POSTILLA/ Poiſkim ięzykiem á proſtym wykłádem/ [...] krotko vczżyniona *RejPos kt*, A3, A6, 141, 205, 243; *BiałKat* 56, 288v [*2 r.*], 348v; *KwiatOpis* A2v; *HistLan kt*; *KuczbKat* 1 [*2 r.*]; *RejZwierc* A4v, 2v, 8, 13v [*4 r.*], 141 (*12*); *BielSpr* 28v, 51v; Tenże Kośćioł z Láćińlkiego ięzyká Swięty ieſt/ to ieſt mocny/ niezwyćiężony *WujJud* 133; *BudBib* 2.*Par* 36/10, *Prov* 14/1, *k.* 379 *marg*, 431v *marg*, *Dan* 1/4 (*19*); stąd to ſobie obiecuię/ iż ten początek móy piſánia w théy ſpráwie ięzykiem Polſkim nie będźie w. m. niewdźięcznym. *Strum* B, A4v; *BialKaz* I3v [*4 r.*]; *BudNT przedm* c [*3 r.*], cv, c2, c2v [*2 r.*], c3 (*14*); *StryjWjaz* C4; *CzechRozm* 127v, 129, 134, 157, 196v (*24*); *KarnNap kt*; *ModrzBaz kt*, 16v, 131v; *ModrzBazBud* ¶5, ¶5v, ¶6 [*2 r.*]; *SkarJedn* 173, 216 [*4 r.*], 283, 302, 357, 360 [*3 r.*] (*28*): *KochOdpr* A2; które to Ducie/ złáćinſkiégo/ álbo włoſkiégo ięzyká/ nic inſzego nie ieſt/ iedno ſtrumień do głowy przypráwióny *Oczko* 15v, A4v, 15v; *SkarŻyw* 46 [*2 r.*], 74, 142, 195, 583 (*13*); ktory [*zamek*] Fogelgeſang Niemieckim ięzykiem od ſpiewánia ptakow przezwáli *StryjKron* 295, 46, 95 [*3 r.*], 160, 295, 355 (*28*); Hebreyſkiego ięzyká Profeſſor w Páryżu. *CzechEp* 264, 226, 267, 306, 307 (*12*); *NiemObr* 160 [*2 r.*]; *KlonŻal* D2v; *ReszPrz* 69; *GórnRozm* B2 [*2 r.*], B2v, F3; *PaprUp* Dv; *GórnTroas*

5 [*7 r.*]; *LatHar* 7 marg, 24, 37 *marg*, 78, 317 (*12*); Graecki y Zydowſki ięzyk wiele pomagáią do wyrozumienia właſnośći mow piſmá S. *WujNT przedm* 19, 5, *s.* 7 *marg*, *Matth* 19/11, *s.* 310, 616 [*2 r.*] (*28*); *JanNKar* A3v, B4v, C [*2 r.*], Cv, C2 [*2 r.*] (*31*); obiecádllem moim kázzdy na ſwiecie ięzyk wypiſáĉ ſie mozze i wymówiĉ. Bvlgárſki/ Sllowáńſki ięzyk/ Tvrecki/ Ormiáńſki/ Niemiecki/ Lláĉińſki/ i inſſe/ Tátárſki ná oſtátek wypiſáĉ/ i wymówiĉ dobrę ſie mozze. *JanNKarGórn* D4, D4 [*7 r.*]; *JanNKarKoch* F2v, F4; *JanNKarOrz* F3; A Polakom ięzykiem Polſkim naprzyſtoyniéy ieſt w téy mierze philozophowáć. *SarnStat* *4, 58, 59, 751, 1224 [*3 r.*], 1272 (*21*); *SkarKaz* 81a; *VotSzl* A4v; *GosłCast* 5 [*2 r.*]; *SkarKazSej* 673b *marg*, 679b; *KlonFlis* E3v.

W charakterystycznych połączeniach: [*jakimś*] *językiem chwalić* (*2*), *czytać* (*6*), *filozofować*, *lźyć*, *mianować* (*3*), *odpowiedzieć* (*3*), *odprawować* (*4*), *pisać* (*3*), *pozdrawiać* (*2*), (s)*pytać* (*3*), *śpiewać* (*2*), *upominać* (*3*), *wołać* (*3*), *wyrozumieć*, *żałować* (*2*); [*jakiegoś*] *języka rozmiłować się*, *używać* (*używanie*) (*9*), *zajrzeć*; [*w jakimś*] *języku mianować*, *wydać* (*4*); [*jakiś*] *język zmienić*, (*z*)*rozumieć* (*5*); *przedniejsze języki* (*2*), *rozliczne* (*6*), *rozmaite* (*12*), rożne (*8*); *rozmaitość językow* (*8*), *rożność*, (*2*).

Zwroty: »(być) [*jakiegoś*] języka [w żym: *jednego języka* (*11*), *różnych języków* (*3*)]; jeden jezyk mieć« [*szyk zmienny*] (*47* : *3*): chocia zamek zepſowan ieſt telko mury ſtoią, wſzakoż we wſi ieſt Chłopſtwo ięzyka Słowienſkiego. *MiechGlab* 42, 76; *SeklKat* M4v; *Leop Ez* 3/5, 6; *BibRadz Dan* 3/29, 31, I 451 marg; *BibRadzBaz kt*v; Polacy námawiáli Cżechy áby Iágiełłá wźięli á nie Niemcá/ ponieważ nie ieſth náſzego ięzyká. *BielKron* 303v; [*na wyspie Ameryka*] iedzą bez miáry ták we dnie iáko y w nocy/ walczą s ſobą s thymi co inego ięzyká/ z łukow ſtrzeláią ná ſię *BielKron* 461v, 195 [*2 r.*], 291, 304, 354, 438v (*22*); *GrzegR6żn* I3; *Mącz* 241c, 475b; *MączLub nlb* 41; *OrzQuin* O4v; *BielSpr* 60; *ModrzBaz* 114; *SkarJedn* 218, 224, 362, 377; *SkarŻyw* 545; A Iazigowiè álbo Iazwingowie/ icdnego z Litwą ięzyká/ iáko niktorzy Hiſtorikowie twierdzą *StryjKron* 205, 100, 115, 577 [*2 r.*]; *CzechEp* 264, [414]; Barbari – Grubi ludze, a obcego iezika. *Calep* 124a; *KochCz* B [*2 r.*].

»(być) w ięzyku biegły; w ięzykaeh biegłość« [*szyk zmienny*] (*7* : *2*): A iżby dobrze mowił/ á w yęzyku łáćińſkim byegłym był/ kilko lat áby thám zetrwał potrzebá tego. *GliczKsiąż* L2v; On człowiek wieczney pámięći godny/ ſwięty/ á biegły w Greckim ięzyku/ wykłáda to *Perſonaliter*/ to ieſt względem perſony. *SarnUzn* B6v; *BudBib* Bv [*2 r.*]; Dziwuią ſie też náſzych w ięzykach biegłośći/ Y w Láćińſkiey wymowie wſzytkich beſpieczności. *StryjWjaz* A4; *StryjKron* 682; *WujNT przedm* 5, *s.* 431; *SarnStat* B6v.

»być [*jakiegoś*] języka (nie) świadom(y) (*a.* [*ktoś*] ięzykow świadomy)« (*5*): Ale mądry/ bywáły/ y ięzykow ſwiádomy/ ſam przes ſię temu ſnádny rozſądek dáć może *StryjKron* 95; *CzechRozm* 125v; *BudNT* Ii6; Bo iż ſłowem/ ábo ráczey mową/ názywa Ian onę obietnicę/ tedy ſię ten temu dźiwowáć nie może/ kto świádom ieſt ięzyká Hebreyſkiego *CzechEp* 306; *WujNT przedm* 20.

»(być) uczony w [*jakimś*] języku, [*jakiegoś*] języka« [*szyk zmienny*] (*13* : *1*): *BielŻyw* 91; ktorzyby [*młodzieniaszki*] ſię zgodźili ku ſłużbie ná krolewſkim dworze/ á iżby byli vczeni piſmá y ięzyká Káldeyſkiego [*ut doceret eos litteras et linguam Chaldaeorum*] *BibRadz Dan* 1/4; *BielKron* 143v, 150v, 167, 168,170 (*7*); Grammaticus, Grámmátyk/ to yeſt /miſtrs náuczićiel który dobrze vczony yeſt w którym yęziku/ ták yż może ynſze vczić *Mącz* 148b; *BudBib* C2; Bo był [*Stanisław Murzynowski*]

młodzieniec nie ledáiáko więzyku Greckiem vczony/ acż po polſku grubo mowił y piſáł *BudNT przedm* c2v; *SkarJedn* 323; *CzechEp* 157.

»języka [*jakiegoś*] się jąć« (*2*): Literas Graecas avide arripere, Chutliwie ſie Greckiego yęzyká yąć. *Mącz* 346b; *JanNKar* B4.

»(na)uczyć (się) języka« [*szyk zmienny*] (*17*): *BielKron* 388v, 441v; Ktory Laćinſkiego ięzyka w podſtarzałości/ á Greckiego zaprawdę iuz w ſtarośći nauczył ſię *KwiatKsiąż* E4; Imbuo literis Graeci, Uczę greckiego yęziku *Mącz* 165d, 119d, 311c, 423b; *SarnUzn* D2v; *RejAp* 82; *RejPosWstaw* [41[3]]; *BudBib Dan* 1/4; *BiałKaz* 13v [*3 r.*]; Bo wſzkole y Filoſofiey y inſzych náuk trzebá vczyć/ á napirwey ięzykow *ModrzBaz* 134v; *SkarJedn* 360; *SkarŻyw* 74, 142.

»nawyknąć [*jakiegoś*] języka« = *przyswoić sobie obcą mowę* [*szyk zmienny*] (*3*): gdźiem tám mieſzkáł [*w Damaszku*] kilko mieſięcy ábych ięzyká náwykł/ á obyczáie ludzkie obaczył. *BielKron* 455v, 446, 462.

»(na, -prze-) z(y)wać [*jakimś*] językiem; wedle (z) [*jakiegoś*] języka (na)zwać; [*jakimś*] językiem, [*w jakimś*] języku być (na)z(y)wan« = *apellare lingua Vulg*, *PolAnt*; *vocare lingua Vulg* [*szyk zmienny*] (*34*; *5*; *3* : *1*): Thakież Czarza ſwego zową ſwym Ięzykiem Irtli xi, iakoby wolnem panem *MiechGlab* 28, 45, 53, [90]; *HistAl* F, H7; *MurzNT* 86 *marg*; *KromRozm II* k2v; *KromRozm III* A5; *KrowObr* 3v; Mnieć ták zową Libertás w łáćińſkim ięzyku/ Gdyż ſobye wolno żywę w ſwiętym pokoiku. *RejWiz* 66; *Leop Gen* 41/45; *BibRadz* I 1 *marg*, *Act* 1/19; *BielKron* 267, 291v, 382; *RejAp* 74, 121v; *GrzepGeom* Dv; *RejPos* 141, 195v, 243, 287v; *BiałKat* 56; *RejZwierc* 2v, 141; *BielSpr* 60; *CzechRozm* 129; *SkarJedn* 154, 173, 216; *Oczko* 6; *StryjKron* 295; *CzechEp* 301; *GórnRozm* B2; *LatHar* 726 *marg*; *WujNT Act* 1/19; *JanNKar* B4v, D; *SarnStat* 131, 1273; A my náſzy in ięzykiem [*pierwszy dzień po sobocie*] Niedźielnym zowiemy go/ iż świeckiego dźiełá zá niechawſzy/ on wſzyſtek Bogu y pobożnośći oddawáć mamy. *PowodPr* 50; *KlonFlis* E3v.

»(od-, po-, roz-, s-)pis(yw)ać, (na-, o-, s-)pisan(y) (*a.* wpisowany) [*jakimś*] językiem; (być) (na-)pisan(y), pisanie w [*jakimś*] języku« [*szyk zmienny*] (*37* : *24*; *1* : *2*): *LibLeg* 11/159; *OpecŻyw* 139v; *TarDuch* C5v; *KromRozm I* Av; *MurzHist* A2v; *KromRozm II* cv; [*łatwiej jest sądzić*] gdźie Práwo tym ięzykiem ieſt nápiſáne/ kthore y Sędźia y ſtrony práwuiące ſye rozumieią. *GroicPorz* B4, A3v, B4v, C2, bv, ev; *KrowObr* 68; *RejFig* Aa; *BielKron* 159v, 196v, 218v, 260 [*2 r.*], 337v; *KwiatKsiąż kt*; Soloecicmus, Pobłędna/ pochybna mowá álbo piſanie w ktorymkolwiek yęzyku *Mącz* 400a, 148b, 386d; *OrzQuin* A2; *SarnUzn* C7v; muśiałem dla Aptekárzá łáćinſkim ięzykiem tákowy recept piſáć *SienLek* 57, 34v; *GórnDworz* A2v, Bv, B3v, F7v [*2 r.*], G4; *RejPos* A3; *RejZwierc* A3, Aaa [*2 r.*]; *BudBib Esth* 3/12, I 379 marg; *Strum* A4v; A do tego mię ono ćiągnęło/ że Apoſtołowie wſzytcy (oprocż Máttheuſza) tym ięzykiem [*greckim*] piſali *BudNT przedm* c3v; *CzechRozm* 83, 126v; *KarnNap kt*; Do świętey pámięći Monárchÿ Zygmuntá Auguſtá Krolá Polſkiego rć. do Senatu [...] y w obec do wſzech ludźi Sármatſkich/ ięzykiem Láćinſkim nápiſáne *ModrzBaz kt*; Rzymiánie vśilnie prośili S. Márká: áby im to ſpiſał ięzykiem [*!*] ich/ iáko drudzy mienią Láćinſkim *SkarŻyw* 362; *StryjKron* A3v, 288, 295; *GórnRozm* F3; *GórnTroas* 5 [*2 r.*]; *WujNT przedm* 41, *s.* 511; w ięzyku ſwym, ináczéy piſze, ináczéy czyta, y wymawia. *JanNKar* C4v, B4; *SarnStat kt* 754 [*2 r.*], 1004, 1005, 1039, 1213.

»język polerować; wypolerowanie języka« (*3*; *1*): á on [*Luter*] wyłożył [*Pismo św. z łaciny*] z wielką ochędożnośćią ſłow/ y z wypolerowánim Niemieckiego ięzyká *BielKron* 225; PRzimćieſz [...] Ty piękne vpominki Ianá Mączynſkiego Ktore wtyin młodym ſtanie wam do rąk podano Aby ięzyk Słowieńſki tym polerowano *Mącz Lub nlb* 14; *RejAp* [Ff5]; *JanNKar* C2v.

bibl. »po- (za-)mieszać języki; po-(za-)mieszanie językow« = *confundere linguam PolAnt* [*szyk zmienny*] (*7*; *6*): Nuż tedy ſtąpmy/ á pomieſzaymy tám ięzyki [*!*] ich/ áby ieden drugiego niezrozumiał. *BibRadz Gen* 11/7, *Gen 11 arg*, 11/9; Pomieſzánie ięzykow przy budowániu wieże Babel. *GrzegRóżn* Hv, A2v, Hv, H2; *SarnUzn* B; *WujJud* 4v; po zámieſzániu ięzykow v Babel Wieże/ napierwſzy był ięzyk Chaldeyſki y Hebreyſki álbo Zydowſki *StryjKron* 94, 91; *CzechEp* 261; *KołakSzczęśl* C3.

»(z (jednego, obcego *itp.*) języka) na (w) [*jakiś*] język przełożyć (*a.* wyłożyć, *a.* tłumaczyć, *a.* wykłada się, *a.* przekładanie *itp.*); [*jakimś*] językiem wykłada się (*a.* przełożon itp.)« = *in aliam linguam vertere a. transferre akraducere*, *reddere*, *interpretari*, *vertere*; *interpretatio Mącz* [*szyk zmienny*] (*96*; *5*): *MetrKor* 38/321; LEw z gręczkiego ięzyka wykłada ſie iakoby krol albo kxiążę *FalZioł* IV 1b, I 37a, V 51v; *RejKupSekl* 6; *MurzNT kt* [*2 r.*]; *LubPs* ggv; *KrowObr* 68; *Leop kt*, *A3v; *BibRadz kt*, I *2, *4v [*3 r.*]; *OrzRozm* P4; *BielKron kt*, 128v, 147v, 168, 183, 199 (*8*); Interpretatio, Wykład/ tłumáczenie/ przełożenie z yednego yęziká ná drugi. *Mącz* 173a, 97a, 124c [*2 r.*], 140c, 172d, 486a (*14*); *LeovPrzep kt*; o Ianie Huſie powiedáli/ Czo ſie Polſkim ięzykiem Gęſią wykłáda/ iż mowił *RejAp* 94; *GórnDworz* F2v, F5; *RejPos* 33v; bo Chryſtus przetłumacza ſye ná náſz ięzyk pomázániec *BiałKat* 243v, 288v; Biblia. To ieſt/ káięgi ſtárego y nowego przymierza/ z nowu z ięzyká Ebreyſkiego/ GrecIkiego y Laćińſkiego/ ná Polſki przełożone. *BudBib kt* B4v [*3 r*], C2v; *BudBibKaw* A2 [*2 r.*]; *KuczbKat* 1; *RejZwierc* 8; *BielSpr* 28v; WSżytcy poſpolićie zdawná Autorowie/ ktorzi álbo co znowu piſzą/ álbo z ięzyká na drugi ięzyk przekłádáią/ zwykli prace ſwe [...] wytokich ſtanow Pánom/ á zwłaſzczá dobrodzieiom ſwym/ ábo wżdv przyiaćielom offiárowáć *BudNT przedm*, a2, a2, b5, b6v, c [*2 r.*], c6 (*10*); *CzechRozm* 125v [*3 r.*], 127v [*2 r.*]; Prace iego/ to ielt kśięgi/ ná ſwe ięzyki tłumáczą *ModrzBazBud* ¶5; Ale áby to káżdy rozumiał/ zchęćią to ná náſz ięzyk włalnie przełożę *ModrzBazBud* ¶5v, ¶6; *SkarJedn* 172, 360, 381; vdałem lie ná wyłożenie żywotow świętych Bożych w ięzyk nálz Polſki. *SkarŻyw* A2, *kt*, 47, 119, 257, 457; *StryjKron* 288; *CzechEp* 226; *ReszPrz* 69; *GórnRozm* B2v; *LatHar* +4v, 178 *marg*; od kilkunaśćie lat pilnie nas o to prośili [...] ábyſmy wſzytkę Biblią znowu ná nálz ięzyk Pollki przełożyli. *WujNT przedm* 1, 2, 3 [*2 r.*], 9, 21, 27 (*9*); *SarnStat* 57, 59, 863.

bibl. »rozdzielić języki; rozdział, rozdzielenie języków; rozdzielone są języki« (*2*; *2* : *1*; *1*): *TarDuch* A4v; *LubPs* O; O wieży Babel á rozdzyeleniu ięzykow. *BielKron* 7, 7v *marg*, L1112v; *WujJud* 132v.

»[*kogoś*] na rozliczne języki rozdzielić« = *wprowadzić różnice poglądów*, *rozłam* (*1*): ták téż ninieyſzé Kácérze/ ná rozliczné ięzyki rozdźielił/ y ná rozmáité ſekty roſpróſzył *OrzQuin* 14.

»umieć język; w języku umiejętny; (nie)umiejętność ięzyka, umiejący język« [*szyk zmienny*] (*41*, *4*; *4* : *1*): *OpecŻyw* 28; *BielŻyw* 21; *MiechGlab* 87; *LibMal 1548/* 144v; *MurzHist* A3; *GroicPorz* A4; *BibRadz* *4v, *5v; [*cesarz Zygmunt*] Był człowiek vcżony/ vrodziwy/ ięzykow wiele vmiał *BielKron* 188, 27, 46v, 159v, 162v, 183 (*15*); Pentaglottus latine quincus linquis, Pięć yęzików vmieyący.

Mącz 290a, 23b, 25a, 194b, 194c, 270d (*10*); *RejZwierc* 274v; Ięḑrzey Opálinſki cżłowiek cnotliwy/ mądry/ y w ięzykách vmieiętny *BiałKaz* I4, I3, I3v; *BudNT przedm* a4v, c2; *CzechRozm* 51; A co więcey/ iż ſię Ceſárzem Rzymſkim pilzelz/ á Rzymlkiego ięzyká nieumieſz. *SkarJedn* 216, 361, 362; *Oczko* 11v; iam Greczyn/ mnieyſząć pomoc prze nieumieiętność ięzjká dáć mogę *SkarŻyw* 353; *CzechEp* 267; *WujNT* 504; *KmitaSpit* A4; *PowodPr* 8.

»języka używać, używanie« (*1* : *1*): Wſzákże ći wſzytcy ſwego ięzyká przyrodzonego/ miedzy obcym narodem będąc/ vżywáią. *BielKron* 338; *WujJud* 182.

»(wy-)mowić (*a*. mawiać, *a*. rzec, *a*. powiedzieć), mowiący [*jakimś*] językiem; mowić w [*jakimś*] języku; mowienie [*jakiegoś*] języka, [*jakimś*] językiem; [*jakimś*] iezykiem dać mowę« [*szyk zmienny*] (*95* : *12*; *1*; *1* : *1*; *1*): *OpecŻyw* 173, 175v [*2 r*.], 176; *PatKaz III* 147v; O adonay/ mowiłem w ięzyku moim [*Locutus sum in lingua mea Vulg Ps* 38/5] wiadomy vcżiń mi panie koniec moy. *TarDuch* E3; *RejRozpr* P; był tám ná morzu ieden wyſep w kthorym ſłyſzeli ludzi mowiącze Greckim ięzykiem *HistAl* M4v, N3v; *LubPs* Q3; *GroicPorz* i2v [*2 r*.], 13v [*2 r*.]; *KrowObr* 82, 198; *Leop Ps* 38/5, *Is* 28/11, *Act* 22/2 1.*Cor* 14/39, *k*. ZZ3v; *BibRadz Gen* 11/6, *Is* 36/11, *Neh* 13/24; *OrzRozm* P2; Ludzie w Medyey/ Perlyey/ Wárryey/ Báktryey iednym práwie ięzykiem mowią/ to ielt Tureckim. *BielKron* 268, 7v, 139, 192v, 231v, 291v (*21*); *Mącz* 84o; ábowiem náſz Polak/ by iedno kęs z domu wyiechał/ wnet niechce ináczey mowić iedno tym ięzikiem gdzie troſzkę zmieſzkał/ ieſli był we Włoſzech/ tho zá káżdym ſłowem *Signor GórnDworz* F2, F2; Iż ieſt więtſzy pożytek powiedzieć pięć ſłow tym iężykiem ktoremuby ludzie zrozumieli/ niżli pięć tyſięcy ktoremuby nie zrozumieli. *RejPos* A6v, A6v, 140, 140v, 205v; *BielSpr* 51v; Niemogą tego wymowić y wyſłowić Angelſkie y ludzkie ięzyki *WujJudConf* 243; *RejPosWstaw* [143[3]] [*2 r*.]; *BudBib* 2.*Mach* 7/8; *BiałKaz* I3v; *BudNT* 1.*Cor* 12/30, 13/2, 14/39; *CzechRozm* 16v, 127, 127v, 182v [*2 r*.], 186, 189v; *ModrzBazBud* ¶5v; Ieden Doktor Kátolicki ná wſchod ſłońcá/ drugi ná zachod: á obádwá też mowią roznemi ięzyki/ nigdy ſię nie znawſzy áni zmowiwſzy, *SkarJedn* 18, A4, 362; *Oczko* 23v; *SkarŻyw* 310; *StryjKron* 105, 160; y tákli do ludu ládá co trzy po trzy obcym ięzykiem mowili? *CzechEp* 362; Trilinguis – Trzemi iezikami mowiąci. *Calep* 1086b; *KochCz* B; W imię moię czárty będą wyrzucáć: nowemi ięzykámi będą mowić [*linguis loquentur novis*] *WujNT Mar* 16/17 [*przekład tego samego tekstu OpecŻyw* 173, *KrowObr* 82, *CzechRozm* 189, *SkarKaz* 240], *Act* 2/4, 6, *s*. 68, 399, 1.*Cor* 12/30 (*27*); Bo kiedy ięzykámi róznémi mowili/ Inſzy to rozumieli/ iżby ſię popili. *SiebRozmyśl* K3, L; *SkarKaz* 240.

»(wy)sławi(a)ć językami, języki« [*szyk 2* : *1*] (*2* : *1*): *SkarŻyw* 583; Wyſławiáli rozliczżnemi ięzykámi Apoſtołowie/ Alleluia. *LatHar* 366; *PaxLiz* A3.

»zwać wedle [*jakiegoś*] języka; języki zwali« (*1* : *1*): *CzechEp* 301; A nákoniec wſzytki ięzyki y piſmá zwáli ie miáſtem ſwiętym/ miáſtem vwielbionym *RejPos* 195v.

Wyrażenia: »język anjelski« = *lingua angelica Vulg* [*szyk 5* : *2*] (*7*): *PatKaz II* 25v; *PatKaz III* 147v; By kto yęzyki człowyeczymi/ y też Anyelſkimi mowił [...] nic mu to nye pomoże. *KromRozm I* O4; *WujJudConf* 243; *BudNT* 1.*Cor* 13/2[1]; *WujNT* 1.*Cor* 13/1; ſtan nieſzczężęſny człowieká grzeſznego ieſt ták bárzo mizerny/ [...] że go żaden ięzyk áni Angelſki wyſłowić nie może *WysKaz* 22.

»cudzy (*a*. nieznajomy, *a*. niezrozumiały, *a*. obcy *itp*.) język« = *alia a. ignota lingua Vulg* [*szyk 29* : *3*] (*32*): *FalZiołUng* V 119v; *MurzHist* A3; *GroicPorz* i2v [*3 r*.], I3v [*2 r*.]; *Leop Ez* 3/5, 6;

Zadnego ná świecie ięzyká między ludźmi niemáſz/ ktoryby foremnośći ſwey przyrodzoney vtráćić niemuśiał w cudzym ięzyku *OrzRozm* P2; Niema ſie co podobáć/ kiedy kto máiąc ſwe włoſne Polſkie ſłowo/ zárzućiwſzy ono/ pożycża ná iego mieyſce s cudzego ięzyká *GórnDworz* F2v; *WujJud* 182; *WujJudConf* 182; *CzechRozm* 125v [*3 r.*], 127v, 182v; *CzechEp* 362; *Calep* 124a; Ale w kośćiele wolę pięć ſłow według wyrozumienia niego powiedźieć ábych y drugie náuczył: niżeli dźiesięć tyśięcy ſłow obcym ięzykiem. *WujNT* 1.*Cor* 14/19, 1.*Cor* 14/11, 21, *s.* 614, 615 [*3 r.*] (*11*); *SkarKaz* 517a.

»ćwiczenie języka; w języku ćwiczony« [*szyk 2 : 1*] (*2 : 1*); *RejFig* Aa; ktorzyby [...] miſtrzom ſzkolnym/ ábo náuczániem/ ábo dyſputowániem/ ábo ięzyká y piſmá Láćińſkiego ćwiczeniem/ pomagáli [*vel stylum formando iuvarent*] *ModrzBaz* 131v; *SkarJedn* 381.

bibl. »dar językow« (*3*): Pokázuie iż dar ięzykow/ ieſt podleyſzy niżli dar proroctwá/ to ieſt wykłádánia piſmá y náuki. *WujNT* 611, 615 [*2 r.*].

peryfr. »język krześcijański« = *chrześcijanin* (*1*): á wſzelky ięzik krzeſciańſki wyznawa páná Ieſu Chriſta być odkupićiela y zbawyćiela naſzego *SeklKat* E4.

»lekarski [= *kojący*] język« (*1*): Lecż Pan Bog vſt onych złotych y lekarſkiego ięzyká/ ktory wiele ran ludzkich vzdrowić miał/ zamknąć niechćiał. *SkarŻyw* 371.

»język ludzki, człowieczy« = *lingua hominum PolAnt* [*szyk 11 : 6*] (*12 : 5*): *PatKaz III* 147v; *KromRozm I* 04; *KromRozm II* g4v; I ktoż wżdy wyſłáwić może tu Páńſkie możnośći/ Ięzyk ludzki nie może być thakiey obfitośći *LubPs* Y2, Rv *marg*; *Leop* Wv; *BibRadz* I *3; *RejPos* 298; *HistLan* F6; chociaż wyſoka ieſt źiemiá y niebo wyſokie/ iednák ſłyſzy Pan Bog ięzyk człowieczy. *KuczbKat* 356; *RejZwierc* 215; *WujJudConf* 243; *BudNT* 1.*Cor* 13/1; *Phil* G3; *GrabowSet* Kv; *WujNT* 1.*Dor* 13/1; *SkarKaz* 122a.

»język pospolity« = *język ogółu*; *lingua trivialis Mącz* [*szyk 7 : 2*] (*9*): ſtądże maſz iż Wandali Szwabi/ Burgundi poſzli z kroleſthwa ziemie polſkiey, [...] ieden ięzik polſki poſpolty [*!*] maiącz. *MiechGlab* 49; *Mącz* 466a; *WujJudConf* 183; *SkarŻyw* 257; przetoż Páweł każe áby ták rozmowy/ iáko y te nowe pieśni przy rozmowách/ bywáły ięzykiem poſpolitym ktoremuby ludzie rozumieli *WujNT* 615, *przedm* 3, *s.* 614 *marg*, 616, Zzzzz2.

»język przyrodzony« = *mowa ojczysta*; *vox patria Vulg* [*szyk 11 : 5*] (*16*): *GroicPorz* A3v; *BibRadz* I *4v [*3 r.*], *5; *BielKron* 338; *Mącz* 485b; A ieſli mu rzeczeſz/ żeby ſwym ięzykiem mowił/ to powieda/ iż zápomniał/ ábo że mu ſie przyrodzony ięzyk prawdziwie gruby widzi *GórnDworz* F2; *RejPos* 3; *RejPosWstaw* [143[3]]; [*Marcin Luter*] ięzyk ſwoy przyrodzony (pewnie wynáydowaniem niezwyczaynych ſłow) wielce rozſzyrzył. *BudBib* B4v, 2.*Mach* 7/8, 21; *JanNKar* B3, C, C2v.

»język społeczny« (*1*): iáko to ieſt wdzyęczna modlitwá v Páná tego/ gdy zbor iego [...] ſpołecznemi y iednoſtáynemi ięzyki wołáią do Páná ſwoiego *RejPos* 213.

»śmiertelny język« (*1*): Y ktoż może to twoie poćiechy wyſłowić/ A śmiertelnym ięzykiem kiedy o tym mówić? *SiebRozmyśl* L.

»własność języka« *idioma*, *linguarum species Mącz* (*19*): Graecismus, Właſność yęzyku greckiego. *Mącz* 148b, 84c, 164c; Bom naprzod rzadko właſnośći ięzyká Ebreyſkie[go] y Greckie[go] (co vczeni Ebraiſmámi á Helleniſmámi zową) zoſtáwował *BudNT przedm* d; *CzechRozm* 15, 16v [*2 r.*] 17, 50v,

62v (*12*); *CzechEp* 300; ták téż zátym máią pewne litery dwoie, álbo znáki, którémi wyrażáią onę właſność przyrodzoną ięzyká ſwoiégo. *JanNKar* C3v; *SkarKaz* 81b.

»własny język« = *mowa ojczysta*, *rodzinna*; *materna a. vernacula lingua*, *patrius sermo Mącz*; *lingua sua Vulg* [*szyk 14* : *7*] (*21*): *FalZioł* + 2v; Przeto gdźie godny Piſarz być niemoże/ lepiey ieſt áby wſzytki ſpráwy Sądowe y zapiſy/ wyrozumnym właſnym Ięzykiem piſáne były *GroicPorz* ev, A3v, B3v; *KrowObr* 198; *BibRadz Act* 1/19; *BielKron* 294, 448v; *Mącz* 211a, 283d, 485b; *WujJud* 182v; wſzákże poſpolite Modlitwy we Zborzech Swiętych ięzykiem właſnym á poſpolitym máią być czynione/ żeby od wſzech były wyrozumiáne *WujJudConf* 183; *ModrzBazBud* ¶ 6v; *Oczko* 11 v; *GórnRozm* F 3; *WujNT Act* 2/6; *JanNKar* D, D2v, D3; *VotSzl* A4v.

»wniesiony, wsobiony język« (*1* : *1*): Insiticius et inductus sermo, cui patrius opponitur, Wſobiony/ Wnieśiony yęzyk. *Mącz* 387b.

»(nie)rozumny (*a.* (nie)wyrozumny), rozumiany język; (z)rozumieć język« [*szyk 9* : *7*] (*8* : *1*; *7*): ten Sąd wielki/ iáko y inne Sądy/ ſchyliwſzy ſye wſzyſcy zá Stołem/ poſzeptem gáią/ iż żaden tego nieſłyſzy. A ná niektorych też mieyſcách/ ácz głoſem/ ále nie wyrozumnem Ięzykiem *GroicPorz* i2v, i2v, i3, kv, 13v [*3 r.*]; theż y S. Páweł piſał do Korintow/ iáki kto ięzyk rozumie tákim mu ma być ſłowo Boże powiádano. *BielKron* 343, 345v; *GrzegRóżn* Hv; *OrzQuin* O4v; *GórnDworz* G5v; *RejPos* A3v, 149v; *BudNT przedm* b3; Bo rozmowy/ exhortácye ábo nápomináníа/ iáko y kazánia/ máią być rozumnym ięzykiem czynione/ áby od wſzytkich były rozumiáne. *WujNT* 615.

Szeregi: »język, (i, abo, też) mowa« = *lingua*, *sermo Mącz* [*szyk 7* : *6*] (*13*): Drugie możem baczyć, iż ieden ieſt ięzik y mowa tich Iuhrow ktorzy ſą w ziemi Wuherſkiey, iako y onych ktorzy zoſtali w Iuhrze. *MiechGlab* 60; *Leop* VVv; CZáſu onego ieden był ięzyk [*!*] y iednáka mowá [*unum labium et verba*] po wſzytkiey źiemi. *BibRadz Gen* 11/1; *BielKron* 434; *GrzegRóżn* H; *Mącz* 194b [*2 r.*], 386c; Wpráwuiąc ſie wtę mowę y w tęn ięzyk sławny *MączLub nlb* 14; *SkarŻyw* 206, 317; *SkarKaz* 118a.

»narod, (i, a(l)bo, takież, jako i) język« = *gens et lingua Vulg*, *PolAnt* [*szyk 32* : *16*] (*48*): *LibMal 1548*/144v; *KromRozm I* D3v; *KromRozm III* D8v, Q3; *KrowObr* 48v; *RejWiz* A5; *Leop Apoc* 13/7, 17/15; *BibRadz Iud* 3/11; iż thák ten lud wielce zebrány/ niemogł być iednego narodu álbo ięzyká/ iáko Niemcy piſzą *BielKron* 337, 336, 336v [*2 r.*], 337; *RejAp* 87v [*2 r.*], 92v, 119v, 146; był pirwey ieden ięzyk/ iáko y narod ieden Słowáńſki *GórnDworz* F4v, F4v; *RejPos* A3 [*2 r.*]; *WujJudConf* 118; *BudNT Apoc* 10/11, 13/7, 17/15; *CzechRozm* 175; *ModrzBaz* 114; y tym ſobie gorne myſli czynili [*Grekowie*]: chcąc Rzymſką y Laćinſką ſławę/ ktorey nie bárzo ſprzyiáli/ záćmić: á ſwego ięzyká y národu ſławę podnieść. *SkarJedn* 173, 10, 18, 25 [*2 r.*], 203, 224 (*9*); wyrzucáiąc im [*Czechom*] ná oczy zdrádę/ iż przeciw Polakom ktorzy ſą z nimi iednego ięzyká y narodu zá Niemcámi walczyli. *StryjKron* 577; *CzechEp* 299; *ReszPrz* 16; *WujNT* 392, 515, *Apoc* 10/11, 13/7, 17/15; *SkarKazSej* 672b, 673b.

»(ani) język i (ani) pismo« = *lingua et littera Vulg*, *PolAnt* [*szyk 14* : *5*] (*19*): *PatKaz II* 25v; [*Król*] rozeſłał liſty po wſſyſtkich powiećiech kroleſtwá ſwego/ iáko kthory narod ſlucháć ábo czythác mógł/ roznymi ięzyki/ y piſmy *Leop Est* 1/22; *BibRadz Dan* 1/4; á toć też roſkazał/ ábyś yádąc do domu nieporuſzał nikogo/ áni kazáł/ áni ięzykiem/ áni piſmem. *BielKron* 197; *RejPos* 4v, 84v, 162v, 168, 292 (*12*); *BudBib Dan* 1/4; *ModrzBaz* 131v; *WujNT* 431.

»[*nie*] słowem albo (a, ani) językiem« = [*non*] *verbo neque lingua Vulg* [*szyk 6 : 1*] (*7*): *KrowObr* 62v; Synaczkowie moi nie miłuymy ſłowem thylko albo ięzykiem/ ále ſkutkiem y prawdziwie. *Leop* 1.*Ioann* 3/18 [*przekład tego samego tekstu KrowObr* 62v, *RejPosWstaw* [143[4]], *ReszHoz* 117]; Discepto, Disputo, Diſputuyę/ Rzecz yáką rozbieram/ Rozkládam/ wywodzę yęzykiém á słowy. *Mącz* 90a; *RejPos* 66v; *RejPosWstaw* [143[4]]; *ReszHoz* 117; *WujNT* 1.*Ioann* 3/18.

Przen: *Naród* (*36*) : A to yeſt wthory znák koſcyołá tego/ ktorego ſſukamy/ iż ma być y yeſt nye w yednym myeſcye/ áni powyećye/ áni w yedney álbo kilku źyeń/ áni w yednym yęzyku/ áni yednego wyeku *KromRozm III* D8v, N7v; Pánnonia też wſzytká oſiadłá byłá ná ten czás Słowieńſkim ięzykiem/ ále pothym przez pokoy zlenieli/ gdy ią dáli pod ſobą Tátárom poſieść *BielKron* 338v; Z kądes ty/ co zá rodzaiu albo yęzyká. Respondendum, Polonus, Polak. Germanus, Niemiec. Gallus, Fráncus. *Mącz* 71a; *RejPos* A6v; Przed tym rozmáite ięzyki iednę wiárę w iedności wyznawáły *WujJud* 133; Dobry tedy przez śię ſam rozum ieſt/ y dobre ſą náuki: á w którym ięzyku oné ſą/ tám y cnoty bydź muſzą *GórnTroas* 4; *KochCz* B2v; [*Luter łacińskich*, *na których*] wſzyſtkié mowy ięzyków wſzyſtkich [...] záſádzoné ſą, niémáſz więcéy iedno dwádźieśćiá y trzy *JanNKar* B3.

W połączeniach szeregowych (*24*): *BibRadz Gen* 10/5, 20, 31; Oświeconemu pokoleniu Słowieńſkiemu á ięzyku ich/ miłość/ pokoy/ záchowánie y pozdrowienie od nas *BielKron* 337v; *RejAp* 65v, 91v, 92v, 107v, 108v (*7*); *RejPos* 136; *BudBib Dan* 7/14; Cćią y chwałą vkoronował/ y ná práwicy ſwey ná niebieſiech poſádził [...] áby go wſzytkie ięzyki/ pokolenia y narody ććiły y iemu ſie kłániáły *CzechRozm* 12, 124, 143v, 192, 200; *CzechEp* 239; *ReszPrz* 16; Y widziałem drugiego ániołá lecącego przez pośrzodek niebá/ máiącego Ewángelią wieczną/ áby ią opowiedał śiedzącym ná źiemi/ y wſzelkiemu narodowi/ y pokoleniu/ y ięzykowi/ y ludowi [*sedetibus super terram et super omnem gentem et tribum et linguam et populum*] *WujNT Apoc* 14/6, *Apoc* 5/9, 7/9, 11/9.

Szereg: »narod i język« (*3*): opánowáli [*Rzymianie*] wiele národow y ięzykow tego ſwiátá. *RejAp* 108v; y wiele narodow y ięzykow bez piſmá wiárę miáły y máią/ żadnego piſmá nieczytáiąc. *SkarŻyw* 364; *CzechEp* 167. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 19 r.*].

a. *Charakterystyczny dla danych osób sposób wysławiania*, *wyrażania się*; *styl*; *lingua Vulg* (*42*) : Mam ći [...] ięzyk prętki/ Pośleſzli mię gdzie w poſelſtwie/ Spráwięć wſzytko bárzo cżerſtwie *BierEz* 03; A iż chciał obiáwić wniem ſpráwy ſwoie przydał dziwną wymowę ięzykowi iego ták iż ſie dziwowáli ktorzy byli ſtrożmi iego *RejPs* 154v; Aby ćie strzegły od niewiásthy złey/ y od łágodnego ięzyká [*a blanda lingua*] cudzey. *Leop Prov* 6/24, *Prov* 28/23; w ięzyku ſzczebietliwym y wychełznánym więcey niebeſpiecżeńſtwá vkázuie ſie. *Phil* G2; Boże day w mym życiu/ bym miał cżás tákowy/ Przytym dowcip / y ięzyk łágodney wymowy. *SapEpit* [B2]v.

W charakterystycznych połączeniach: *język gotowy*, *łagodny* (*łagodnej wymowy*) (*3*), *prędki* (*prędkośc języka*) (*3*), *nierychły*, *szczebietliwy*, *wychełznany*.

Zwroty: »być języka dworskiego« (*1*): Był tho Magiſter artium ięzyká dworſkiego/ Vmiał pięknie wyćwiczyć człowieká młodego. *PaprPan* A4.

»mieć gruby (*a*. niewygarbowany) język; grubość języka, w języku; język grubo słowa wymawiający« [*szyk zmienny*] (*2*; *1 : 1*; *1*): *GlabGad* O3; Sonare pingnae et peregrinum dicuntur rudes Poëtae, Grubo brzmieć/ nie wygárbowány yęzyk mieć. *Mącz* 402a, 265b; *GórnDworz* F2, F4v.

Wyrażenia: »język ćwiczony, uczony; język wyćwiczywać« [*szyk 2* : *1*] (*1* : *1*; *1*): abowiem oſtrzi rozum gadanie/ iezyk wyczwiczywa/ y pamięć potwierdza *KwiatKsiąż* L2v; *OrzQuin* Gv; Pan Iehowá dał mi ięzyk ćwiczony [*linguam eruditam*] ábych vmiał cżáſu przyſtoynego (*marg*) wł: Sprácowáne^go^ álbo vprágnionego. (–) (mowić) słowo *BudBib Is* 50/4.

»(nie)przestrony język« = (*nie*)*poradny*, (*nie*)*wyćwiczony* (*2*): Inexplanatus – Nie przeſtronego nie wiprawnego ięzika. *Calep* 531a; naprzód ná wſzyſtek ſtan duchowny/ Biſkupy/ kápłany/ obroćił przeſtróny ięzyk ſwoy *BiałKat* 338v.

»ochotność języka« (*1*): Volubilitas linguae, Prętkość/ toczność/ ochotność yęzyká. *Mącz* 506d.

»słodki, nad cukier słodszy język« [*szyk 4* : *2*] (*5* : *1*): Zá nim idźie TRZYćieſki w lećiech dobrze mlodſzy/ A wżdy ięzyk v niego y nád Cukier ſłodſzy. *Prot* E; [*Leo*] cżynił onym ſłodkim ięzykiem rzecż do Attile *SkarŻyw* 317, 47, 88, 309, 484.

»śmiałość języka« (*2*): Znáczny zdaleká kthory mocen śmiálośćią ięzika [*lingua audaci*]/ á mądry vmi ſie wywinąć od niego. *Leop Eccli* 21/8, *Eccli* 21 *arg*.

»toczność języka« (*1*): *Mącz* 506d *cf* »ochotność języka«.

»własność języka« (*2*): Dicendi modus, Obyczáy mowienia/ záchowánie á właſność którego yęśika [*!*]. Alias stylus *Mącz* 298c; *WujJudConf* 33v.

»wolny [= *wymowny*] język« [*szyk 2* : *2*] (*4*): *SkarŻyw* 87, 88; Też ieſliby kto do ſądu przyſzedſzy rzeczy ſwéy ſłuſznie rozpowiedźieć nieumiał/ álbo ięzyká nie miał wolnégo [*in lingua impeditus fuerit JanStat* 518] [...] tedy Sąd [...] temu proſzącému Prokuratorá godnégo powinien náznáczyć. *SarnStat* 912, 569.

»(wy)mowny język« [*szyk 4* : *2*] (*6*): Ale gdyby oyczyzná mowny ięzyk miałá/ Tákby ſię ná ty ſwoie ſyny vſkarżáłá. *Prot* Dv; Choćiaſz był ięzyká wymownego bárzo/ á ſłowá mu iáko z rzeki wodá zuſt iego płynęły. *SkarŻyw* 117, 46, 372, 490, 536.

Szereg: »język i (albo) wymowa« (*5*): *BierEz* O3; *RejWiz* A4v; Są teſz y drudzy acż dowćipu prętkiego/ awſzakoſz ięzyka y wymowy nierychłego *KwiatKsiąż* Kv; rozſądek miał zdrowy/ [...] ięzyk bárzo gotowy/ y iáſną wymowę *SkarŻyw* 317, 87.

Iron (*1*): Bo nie tylko Kośćioł Konſtántynopolſki/ ále świát wſzytek ná onym ſłodkim ięzyku ſzkoduie *SkarJedn* 131.

3. *Niewielki mięsień zwisający w tyle podniebienia miękkiego*; *języczek* (*7*) : Wino w ktorim vwarzyſz ſtoraczęm calamitam/ wyſurza wilkoſci w wule/ to ieſt ięzyka ktory bywa w podniebieniu. *FalZioł* III 29a, V 39.

Wyrażenie: *lek*. »język spadały [= *niedowładny*] (*a*] upadły); ięzyka spadnienie (*a*. spadanie)« [*szyk 3* : *2*. (*3*; *2*): Ięzyka ſpadanie lecży *FalZioł* ‡5c; też boleſć zębow vſmierza długo thrzymany w vſciech/ y też ięzyk vpadły podnoſi. *FalZioł* I 47c, I 33d, II 9b, V 8v.

4. *Przedmiot przypominający kształtem język* (*16*) :

a. *O płomykach ognia jako znaku zesłania Ducha Świętego* (*15*) : Także Ducha ś. máluią w gołębicy/ álbo w ięzykach w ktorych ſie pokázáć raczył *WujJud* 44v; *SkarKaz* 275a.

Wyrażenie: »języki ogniste; języki (*a*. językowie) jako- (by) ogień (*a*. ognia); język ogniowy« [*szyk 8* : *5*] (*9*; *3*; *1*): Y vkázali ſie ijm rozliiczniij ięzykowie iako ogień [*linguae tanquarm ignis Vulg Act*

2/3]/ Bo duch ſwięty pádl na wſſytki *OpecŻyw* 175v, 175v; *TarDuch* C8v; *WróbŻołt* 28; *OrzRozm* Q3; *OrzQuin* G; *RejPos* 140v, 142, 150v; *GórnDworz* Mm6; *SkarŻyw* 363; Duch S. vkazał ſię w oſobie gołębice y w ogniſtych ięzykách *WujNT* 471, *Act* 2/3.

b. *O zatoce morskiej* (*1*) :

Wyrażenie: *bibł*. »język morza nasłońszego« = *Morze Martwe* (*1*): y ſtępuie [*granica*] ná rownie/ y przemija ku pułnocy Bethágłá A wychodzenie iey ku Iężykowi [*!*] morzá nasłońſſego [*linquam maris salsisimi*]/ od pułnocy ná końcu Iordaná ná południe: ktory ieſt gránicą iego od wſchodu. *Leop Ios* 18/19.

5. *Zestawienia w funkcji nazw botanicznych* (*143*) :

»gęsi język« = *Cichorium Intybus L*. (*Rost*: *cicorea*, *podróżnik*); *cykoria*, *podróżnik*; *endivia Mymer*[1] (*1*): Endivia. Gensetzung. Gęśi iężyk. *Mymer*[1] 18.

»jeleni język« = *Phyllitis scolopendrium* (*L*.) *Newm*.; *Scolopendrium officinarum Sw*. (*Rost*); *języcznik zwyczajny z rodziny paprotkowatych*; *scolopendria Mymer*[1], *Mącz*; *scolopendrium calcifraga Mącz* (*62*): Scolopendria, Hirſchenczunge. Ieleni iązik. *Mymer*[1] 18v; Ieleni ięzyk ziele ſlezionę naprawia. *FalZioł* [*8]; vczżiń piłuły panie aptekarzu s ſiropem ielenich ięzikow wlidzbie dziewięć *FalZioł* I 7b, I 9a, 16c, 28d, II 6c, 16c (*59*); *Mącz* 154c, 373c.

»koński język« = *Rumex L*. (*Rost*); *szczaw z rodziny rdestowatych*; *hippoglossa Mącz*, *Calep* (*2*): Hippogloſſa herba, Koński yęzyk álbo ſzczaw *Mącz* 156c; *Calep* 483b.

»owczy język« = *Pulmonana officinalis L*. (*Rost*); (*1*): Buglossa [...] Altera sylvestris Wołowy yęzyk/ álbo owczi yęzyk/ yáko zową niektorzi. *Mącz* 27d.

»psi język« = *Anchusa officinalis L*. (*Rost*); *farbownik lekarski z rodziny szorstkolistnych*; *cinoglossa Murm*, *Mymer*[1]; *cynoglossos Calep* (*23*): *Murm* 113; *Mymer*[1] 17v; ſok tego pſiego ięzyku z ocztem zmieſzany/ goij roſpadliny y kroſty vſt y warg. *FalZioł* I 25a; Naprzod wezmi wodki z pſiego ięzyka ziela/ omocż w niey chuſthkę á przykładay na ranę *FalZioł* V 101, +3b, I 25a [*6 r*.], c [*2 r*.], II 16a, V 75 (*17*); *SienLek* 125v, 153v, 162; *Calep* 284a.

»psi język« = *Plantago lanceolota L*. (*Rost*); *babka lancetowata z rodziny babkowatych*; *arnoglossum Calep* (*1*): Arnoglossum – Pſzy iezyk, ięziczki. *Calep* 97a.

»wołowy język« = *Pulmonaria officinalis L*. (*Rost*); *miodunka plamista z rodziny szorstkolistnych*; *buglossa Murm*, *Mymer*[1], *Mącz*; *buglossum Calep*; *buglossa sylvestris Mącz*; *euphrosynum Mącz*, *Calep*; *arida*, *echium*, *anchusa*, *alcibiadon Calep* (*50*): *Murm* 113; *Mymer*[1] 17v; Warz Koſmaczżek z biedrzeńczem [...] z zielem co ie zową wołowy ięzyk *FalZioł* I 113d; Na zimniczę czwartego dnia. WOdka Babcżana/ [...] Lamikamieniowa/ Wołowego ięzyku/ Dębowa. *FalZioł* II 14d, I 17d, 18b [*3 r*.], 60c, II 14b, V 69 (*38*); *Mącz* 27d [*2 r*.], I09c; *SienLek* 213; Euphroſynum – wołowi ięzik, albo wielką miodunka. *Calep* 378b, 50a, 68b, 94b, 141b, 348a.

»biały wołowy język« = *Pulmonaria officinalis L*. (*Rost*) [*szyk 1 : 1*] (*2*): Biały wołowy ięzyk: Echium *SienLek* 207v, Xxx4.

»wołowy język czerwony« = *Pulmonaria officinalis L*. (*Rost*) (*1*): Wołowy ięzyk czérwony *SienLek* Xxx4.

Synonimy: **2**. *mowa*; **3**. *czopek*; **5**. »wołowy język«: »wielka miodunka«.

JW